

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

1995 - 2

m. meeuwissen

Bedrijf: Frankeneng 102
Postadres: Amsterdamseweg 66
6712 GK Ede
08380 - 35050

meeuwissen
voor versheid, kwaliteit en service

CHOCOLATERIE

≡ Le Bâton ≡
Superieur

HOF VAN GELDERLAND EDE

G.C. Meeuwissen-de Wilde

de lekkerste winkel van Ede

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken
Draadmateriaal
Gereedschap
Verf
IJzerwaren

* Bezorgen
gratis
Hout Board Triplex
Wandplaten Schroten
Wandweefsel

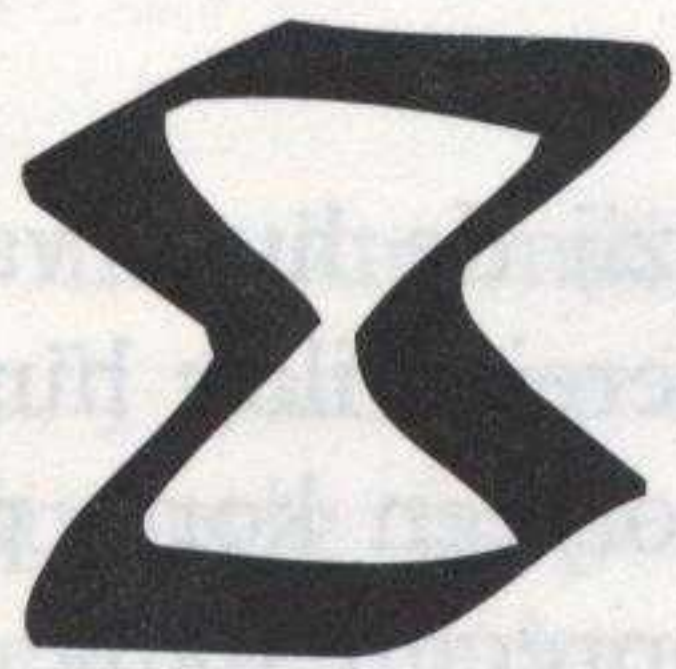
Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. 08380 - 11680

* *Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
23e jaargang nr 2 juni 1995

Van het bestuur

In het vorige nummer van De Zandloper hebben we een ledenwerfcampagne in geheel nieuwe stijl aangekondigd. In een bijsluiter werd een oproep gedaan om namen en adressen op te geven van personen van wie het vermoeden bestaat dat ze interesse hebben voor het werk van de Vereniging Oud Ede. Dat velletje papier leverde zo'n vijftig namen en adressen op. De meeste namen werden aangedragen door de heer G. Jansen, die daarmee de in het vooruitzicht gestelde cadeaubon heeft verdiend. De tweede gelukkige bleek mevrouw B. van Laar-Van de Ham. Ook zij krijgt een geschenkbbon thuisgestuurd.

Hoe het nu verder gaat met de verkregen adressen? Wel, de betrokkenen hebben een brief van ons bestuur gekregen met een uiterst royaal aanbod. Vanzelfsprekend hopen wij dat de betrokkenen inderdaad lid zullen worden van Oud Ede. Trouwens, we vinden het ook al leuk als niet-leden een bezoek brengen aan het Historisch Museum Ede. Dat museum begint er steeds beter uit te zien. Ook kan meer zorg worden besteed aan thema-exposities, zoals de huidige over de bezetting en de bevrijding van Ede (deze loopt tot en met 18 juni).

Ten slotte maken we melding van een geslaagde excursie naar de ROB, de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort, waaraan ongeveer twintig personen hebben deelgenomen. Onder meer werd de afdeling "Archis" bezocht, waar het geautomatiseerde archief is opgeslagen, alsmede de afdeling archeo-zoölogie, waar botonderzoek plaatsvindt, en het restauratie-atelier voor aardewerk. Intussen beraden we ons alweer op een volgende excursie. Wie van onze leden heeft op dat punt een bruikbare suggestie?

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit mevrouw H.A. Blaauw-De Wit (voorzitter), de heer D. van Veldhuizen (secretaris) en de heer E. Jansen (penningmeester)
- * De contributie bedraagt 20 gulden per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede
- * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondagen tot vier uur. Op maandagen is het museum voor het publiek gesloten.
- * Conservator van het museum is drs. D.J. List
- * De redactie van De Zandloper bestaat uit de heren Auke Cloo (eindredacteur a.i.), J.E.C. van der Linden, drs. D.J. List, J.J.P. Nijdam, G.W. Onderstal, J.B. Spiegelenberg, G.H. Stel en J.W. Top
- * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554
- * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede

Meldingen uit Historisch Museum Ede

Ede bezet en bevrijd

Tot en met 18 juni kunt u de expositie "Ede bezet en bevrijd" bezichtigen. Heeft u dit nog niet gedaan, dan wordt u aangeraden deze interessante tentoonstelling zeker niet over te slaan. De grote verzameling van diverse voorwerpen en publikaties geeft een boeiend beeld van de oorlogsjaren in Ede, de bevrijding en de herdenking erna. Degenen onder u die deze onplezierige tijd hebben meegemaakt zullen veel objecten herkennen. De jeugd van nu, daarentegen, wordt de kans geboden kennis te maken met andere facetten van de Tweede Wereldoorlog dan alleen de militaire zijde. Opgelapte schoenen, een tot nachtjapon verwerkte parachute en een van een inmaakpot gemaakte olielamp illustreren de schaarste en armoede van de jaren 1940-1945 en de periode kort daarna. Het dagelijks leven gedurende de Tweede Wereldoorlog kan niet worden getoond zonder stil te staan bij de propaganda uit die tijd. Posters en publikaties – zowel pro als anti-Duits – zijn rijkelijk vertegenwoordigd. Zo zijn niet alleen verschillende ingebonden jaargangen van het tijdschrift voor de in Ede residerende Kriegsmarine te zien, maar ook illegale krantjes, zoals De Eendracht, later Edesche Courant (thans Gelders Dagblad). Een onderdeel apart vormen de verschillende spotprenten uit deze tijd. Zowel Hitler als Seyss-Inquart werden danig op de korrel genomen.

Het uitbundige van de bevrijdingsfeesten en de herdenkingen ervan in de daaropvolgende jaren wordt uitstekend geïllustreerd aan de hand van de fleurige, uit vele kleurrijke lapjes samengestelde, nationale feestrokken. Uniek is de oude divanpop, eveneens gekleed in patchwork-rok.

Het is verrassend dat zoveel oorlogsmateriaal, ondanks de armoede en schaarste, bewaard is gebleven. Deze expositie is tot

stand gekomen dank zij de hulp van vele bruikleengevers, die bereidwillig hun dierbare herinneringen voor een korte periode wilden afstaan. Onze oprechte dank.

Spoorwegen en Heideweek

In de periode van 5 juli tot en met 1 oktober zijn twee tentoonstellingen gepland: "Spoorwegen" en "Heideweek". Om ook deze exposities tot een succes te maken is uw hulp weer hard nodig. Het museum is op zoek naar oude en/of nieuwe NS-uniformen en accessoires, foto's en andere voorwerpen betreffende de geschiedenis van de spoorwegen (in Ede). Tevens wordt gezocht naar oude hutkoffers en andere typische reisaccessoires van vroeger en nu.

Voor de tentoonstelling "60 jaar Heideweek" kan het museum nog heel goed kleding van de heidehoogheden en archiefmateriaal en foto's van de verschillende feesten gebruiken.

Vrijwilligers

De wisselexposities gaan er steeds beter uitzien. Helaas wordt de belasting van de museummedewerkers en de vrijwilligers te groot. Graag zou het museum het vrijwilligersbestand willen uitbreiden met een aantal creatief ingestelde mensen die hulp kunnen bieden bij het opzetten en inrichten van de vier jaarlijks te organiseren wisseltentoonstellingen. U wordt verzocht, bij interesse, contact te zoeken met de conservator van het museum.

Japon

Tot slot is het museum naarstig op zoek naar een japon, gemaakt van een oude parachute. De textielcollectie van het museum bevat slechts één dergelijke japon, die al vijf jaar deel uitmaakt van de vaste presentatie en nodig moet worden vervangen. Graag ontvangen wij zo'n japon als schenking of in bruikleen.

Ede bezet en bevrijd

Na de mislukte militaire operatie "Market Garden", waarover in De Zandloper vorig jaar uitvoerig is geschreven, moesten de bewoners van onder meer Arnhem, Oosterbeek, Renkum, Wageningen en Bennekom op last van de Duitsers hun woningen ont-ruimen en in de kortst mogelijke tijd ver-trekken. Een groot aantal van deze evacués bleef tot na de oorlog in Ede. Dit leidde ertoe dat de bevolking van deze gemeente zo ongeveer verdubbelde; vrijwel ieder huis werd door twee gezinnen bewoond.

Natuurlijk gaf dat vaak problemen, vooral wat de voedselvoorziening betreft.

We ontlene deze gegevens aan de in 1985 verschenen brochure "Ede bezet en be-vrijd" van de hand van Vincent Lagerwij en Gert Plekkringa. Typisch een uitgave waar we juist in deze tijd, nu we de bevrijding van ons land herdenken, veel belangstelling voor hebben. Heel veel Edenaren hebben in letterlijke zin aan den lijve ondervonden hoe groot het gebrek was in de laatste maanden van de oorlog, omdat de weinige

Vooraf de jeugd toonde een intense belangstelling voor het rijdende materieel van de bevrijders. Hier wordt de cabine geïnspecteerd van een Dodge 3-tons legertruck. Het voertuig behoorde tot de 49e Britse Infanterie Divisie, die de bijnaam "Polar Bears" droeg (zie de ijsbeer op het linkerspat-bord). Deze foto werd op 17 april 1945 gemaakt door mevrouw Mr. W.B.A.G. Jager - Bot in de Berkenlaan, en maakt nu deel uit van de fotocollectie van het Historisch Museum Ede.

voorraden nog eens moesten worden gedeeld.

In de brochure van Lagerwij en Plekkringa lezen we verder dat de geallieerde opperbevelhebber Generaal Dwight Eisenhower verantwoordelijk was voor de "verstrekking" van althans een minimale hoeveelheid voedsel aan de mensen in het bevrijde Nederland. Eisenhower delegeerde die bijzondere zorg aan de Britten, die al in een vroeg stadium noodzakelijke levensbehoeften aanvoerden, zoals meel, vlees, vetten, suiker en geconcentreerde melk. Er bleef echter voorshands gebrek aan verse melk, eieren en groenten. Ook deed het tekort aan brandstoffen, gas, licht en transportmiddelen zich gelden.

Dadelijk na de bevrijding van Ede liet het gemeentebestuur een oproep uitgaan aan de boeren om hun melk niet aan particulieren te verkopen – zoals vaak werd gedaan –, doch deze net als voor de oorlog aan de zuivelfabriek te leveren. Niet alle boeren

gingen op deze oproep in, en melk bleef een schaars artikel. In juni 1945 drongen Edese huisvrouwen er bij de melkhandelaars op aan zo spoedig mogelijk hun werk weer te hervatten. Dezen gingen daarover vergaderen en besloten uiteindelijk om ingaande de derde september weer te gaan venten. Ze hadden wel een tijdje nodig om het benodigde materiaal bij elkaar te halen. Voor een behoorlijke dagelijkse melkbezorging was er niet alleen een tekort aan bakfietsen, transportfietsen, binnen- en buitenbanden, maar ook had men melkwagens, paarden en tuigen nodig. Maar goed, ten slotte konden ze toch weer melk bij de mensen thuis brengen, al gebeurde dit in het begin om de andere dag.

Begin oktober 1945 werd met de distributie van textiel begonnen. Voorlopig kregen echter alleen de nijpendste gevallen wat; ook kwamen in deze maand scheermesjes en scheerzeep via de distributie ter beschikking. Half september beklagde een Benne-

Tijdens een van de bevrijdingsoptochten (hier op de Telefoonweg) werd de aankomst van het koninklijk gezin op het vliegveld Terlet uitgebeeld. (Foto: Corn. Hartgers)

komse huisvrouw er zich in een ingezonden stuk in de Edese Courant over, dat men in de vier maanden sinds de bevrijding via de distributie slechts éénmaal een doosje lucifers had kunnen kopen. De schrijfster besloot haar klaagzang met de vraag, waarom de regering niet voor tijdige aanvoer van dit broodnodige artikel had gezorgd.

Ook de Edese gasfabriek had flink veel schade opgelopen. Zo werd op 17 april 1945 de grote gashouder op het terrein aan de Schaapsweg door een Canadese granaat getroffen; de gashouder werd daardoor onbruikbaar, met als gevolg dat de capaciteit tot bijna nul teruggebracht werd. Verder was veel materiaal van de huisaansluitingen verdwenen of onbruikbaar geworden. Ook hier werd energiek met het herstel begonnen en al op 9 juni 1945 begon personeel van de fabriek de verbruikers, wijk voor wijk, opnieuw aan te sluiten. In een advertentie in de Edese Courant werden van verbruikers "ongebruikte, doch

nog bruikbare slangkranen, pijpen en fittings" te koop gevraagd, teneinde de schade zo snel mogelijk te kunnen herstellen. Gebrek aan kolen beperkte aanvankelijk de produktie van gas; wel werd begonnen met kolen uit de voorraad van de AKU in Arnhem te betrekken. Slechts op bepaalde uren werd gas geleverd, elke dag gedurende anderhalf uur. Het gas mocht alleen gebruikt worden voor kookdoeleinden, maar de druk was erg laag en onregelmatig (soms was er helemaal geen druk), zodat meestal maar één vlam gebruikt kon worden. Bovendien was door de slechte kwaliteit van de kolen de bruikbaarheid van het gas slecht. Met ingang van 1 augustus 1945 werd het gas officieel gerantsoeneerd en op 8 november kon de grote gashouder weer in gebruik worden genomen, waardoor weer 24 uur per dag geleverd kon worden. De rantsoenering bleef echter onverminderd gehandhaafd.

Nadat de laatste Duitse troepen, op enkele

Leden van de gymnastiekvereniging DOK waren present op het bevrijdingsfeest van 31 augustus 1945. (Foto: Historisch Museum Ede)

uitzonderingen na, op 28 mei 1945 ons land hadden verlaten, begonnen ook de geallieerde militairen te vertrekken. Veel Engelse eenheden werden verplaatst naar Duitsland of naar het strijdtoneel in het Verre Oosten en ook werd een begin gemaakt met de repatriëring van de Canadezen. De Britse 49e "Polar Bear" Divisie vertrok uit Ede. Haar plaats werd ingenomen door de 7e Canadese Infanteriebrigade, die op repatriëring naar Canada wachtte. Aangezien de repatriëring naar Canada door een tekort aan scheepsruimte slechts langzaam op gang kwam, bereidde men zich voor op een langdurig verblijf in Ede; de brigade zorgde dan ook spoedig voor de nodige recreatiemogelijkheden. Er werden drink- en dansgelegenheden ingericht, waarvan vooral de "Rendez-Vous Club" (De Reehorst) en de "Apollo Dance Hall" (de fabriekshal van de voormalige IJzer- en Metaalgieterij Wolfs aan de Stationsweg) grote bekendheid bij de Edese meisjes kregen. Er werden veel sportwedstrijden, vaak tegen plaatselijke clubs, georganiseerd, en ook uitstapjes naar Amsterdam, Brussel en Parijs stonden op het programma.

Verder maakte het garnizoen zich verdienstelijk voor de Edese gemeenschap door de aanleg van twee parken; begin september 1945 kwam het "Stompekamp Park" aan de Amsterdamseweg en het "Ede Memorial Park" rond het Mausoleum op de Paasberg in Ede gereed. Bovendien werd het openluchttheater grondig opgeknapt. Ondanks dit alles was de verstandhouding tussen de Canadezen en de Edese bevolking, uitzonderingen daargelaten, niet echt goed. Talloze artikelen en ingezonden stukken in de plaatselijke kranten getuigen daarvan.

In oktober 1945 waren al zo'n tachtigduizend Canadezen uit Nederland gerepatriëerd en nu kwam ook de 7e Brigade uit Ede aan de beurt. Dinsdag 6 november werd in het centrum van Ede de afscheids-

parade gehouden. De straten waren overvol met belangstellende burgers, toen de troepen om elf uur 's morgens op het kruispunt Maandereind-Telefoonweg-Breelaan paradeerden voor hun commandant, luitenant-kolonel Gregory en voor burgemeester Middelberg.

Zaterdag 10 november 1945 namen de laatste Canadese militairen afscheid van hun Edese vrienden en vriendinnen en zondagmorgen in alle vroegte vertrokken ze naar Nijmegen, waar een groot doorgangskamp voor hen was ingericht.

Na de aanwezigheid van een Duits en een Canadees garnizoen kon Ede zich eindelijk weer gaan voorbereiden op de komst van Nederlandse militairen.

(De brochure "Ede bezet en bevrijd" (19 blz.) is te koop in het Historisch Museum Ede voor vijf gulden.)

Aanbieding

Hebt u het boekje "Herinneringen voor de toekomst", geschreven door Jan Durk Tuinier, al aangeschaft? Zeker doen!

In dit 100 pagina's tellende werkje, dat rijk is geïllustreerd, wordt uitvoerig verslag gedaan van de bevrijding van alle dorpen in de gemeente Ede. Ook wordt de geschiedenis van het Mausoleum verteld, en wordt ingegaan op de achtergronden van de verzetsmensen die daar begraven liggen. Het boekje is voor f 15,- in de boekhandel te koop, maar leden van de Vereniging Oud Ede betalen slechts f 5,-.

U bespaart de vereniging portokosten als u het boekje afhaalt bij de balie van het Museum. Indien dit bezwaarlijk is, kunt u f 5,- overmaken op Postbanknummer 3534268 of Banknummer 92.51.09.797 ten name van de Vereniging Oud Ede, onder vermelding van: "Boekje Tuinier".

Deze aanbieding geldt tot een week na ontvangst van dit nummer van De Zandloper.

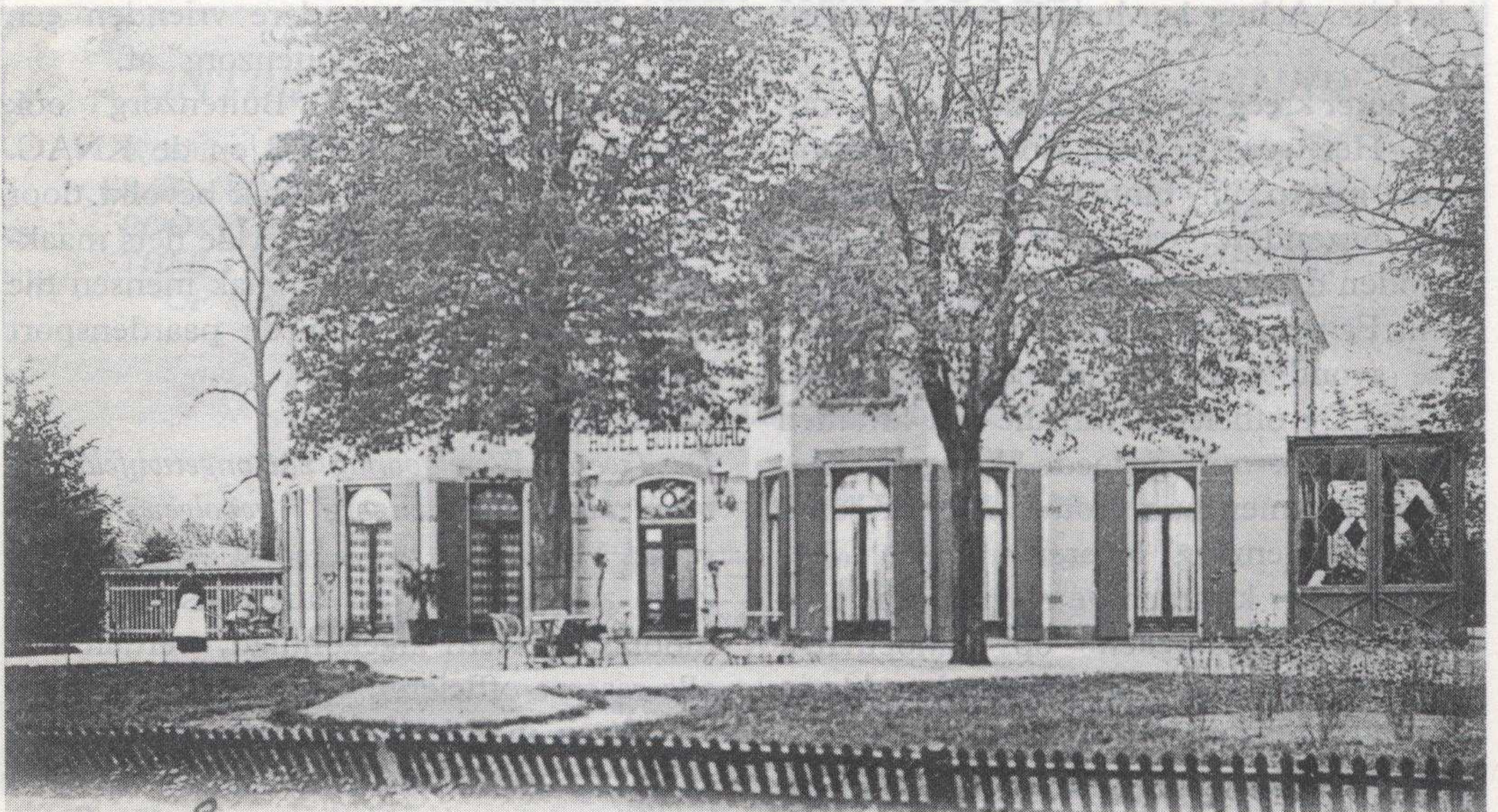
De rijke historie van een Edes hotel

Aan de Amsterdamseweg, vrijwel aan de rand van het dorp, staat het oudste hotel van Ede: "Buitenzorg". Dat dit statige gebouw oud is, blijkt onder meer uit de daarin aanwezige oorkonde, volgens welke "op de zeven en twintigste dag van de grasmaand 1895 door jonkheer A.W. van Borssele en zijn echtgenote, mevrouw Françoise Stephanie, baronesse van Brakel van Wadenoyen en Doorwerth, het familiehotel "Buitenzorg" feestelijk is geopend". Dit betekent dat het hotel vorige maand zijn eeuwfeest heeft gevierd. Weliswaar heeft het bedrijf in de laatste jaren een ander karakter gekregen – het is nu een restaurant-partycentrum –, maar als horecabedrijf bestaat het gebouw toch honderd jaar. Het pand is in feite nog ruim een halve eeuw ouder. Het werd namelijk in 1842 gebouwd in opdracht van de toenmalige directeur van de Calvé-fabriek in Delft, dr. Waller, die het als buitenhuis gebruikte. Later werd in deze villa een meisjeskost-

school gevestigd, die onder leiding stond van de dames Post en Leeson. Toen in 1894 die school werd opgeheven, kreeg het gebouw zijn nieuwe bestemming als hotel, waarbij de oorspronkelijke naam bleef behouden.

De eerste eigenaar van het nieuwe hotel was de heer Vincent Otto. Deze verkocht zes jaar later het bedrijf aan de heer W. Roelofsen. Op 1 juli 1916 deed laatstgenoemde het hotel over aan de heer J.G. Pieterse, die er gedurende bijna veertig jaar op zeer enthousiaste wijze leiding aan heeft gegeven. In al die jaren maakte het hotel vaak stormachtige ontwikkelingen door. Wie zou daarover beter kunnen vertellen dan zijn oudste dochter, mevrouw P. Holthaus-Pieterse, die in het hotel is geboren en getogen?

In haar gezellige woning aan de Driehoek had ik met haar een zeer geanimeerd gesprek over de tijd dat haar vader over hotel "Buitenzorg" de scepter zwaaide.

Prachtig toch, dat Hotel Buitenzorg van 1904. (Foto: Historisch Museum Ede)

Hoe is de periode Pieterse begonnen?

Mijn vader wilde aanvankelijk op de Paasberg een hotel laten bouwen. In afwachting van die bouw pachtte hij van de heer Roelofsen hotel "Buitenzorg". Toen uiteindelijk bleek dat de plannen voor een hotel op de Paasberg niet konden worden verwezenlijkt – het kreeg namelijk geen uitgang naar de Arnhemseweg – heeft vader in 1919 "Buitenzorg" aangekocht. In datzelfde jaar, waarin ik ook werd geboren, kreeg het hotel aansluiting op elektriciteit en waterleiding, hetgeen een belangrijke modernisering betekende.

Was het hotel na overneming door uw vader meteen een succes?

Mijn vader en moeder zijn met grote voortvarendheid aan het werk gegaan. Vader kookte zelf en moeder nam het huishoudelijke gedeelte voor haar rekening. Dit was veel werk, gezien de inrichting van het hotel. Het had namelijk een conversatiezaal en een grote eetzaal. Voorts waren er vier intieme "salons" en een serre. Boven lagen de slaapvertrekken. Rondom lag een prachtige tuin met een terras en een aantal prieeltjes. Achter het huis lag nog een tennisbaan.

Het hotel kreeg al gauw landelijke bekendheid. Het werd bezocht door veel prominente gasten uit binnen- en buitenland. Een bijzondere categorie vaste gasten vormden de officieren van het Edese garnizoen. Er was toen nog geen officiersmess. Elke avond werd de officierstafel royaal gedekt. De officieren van die tijd kwamen voornamelijk uit gegoede kringen. Des zomers kwamen hun vrouwen en kinderen ook in "Buitenzorg" logeren.

In september kwamen de reserve-officieren gedurende drie weken "op manoeuvre", zoals dat toen heette. Zij dineerden dan in hotel "Buitenzorg". Dat was meestal één lang feest. In oktober was het jachttijd. Dan kwamen de rijke heren uit de grote steden naar de Veluwe om te jagen. Zij

logeerden dan in ons hotel. Vaak werd er een driefflacht gehouden in het Wekeromse Zand en op de Vale Ouwe. 's Morgens om 6 uur stonden de jagers op. Na het ontbijt werden zij door het busje van Van Laar opgehaald en naar het jachtterrein gebracht. Tegen het middaguur vertrok vader met de taxi van Jan Heerikhuizen naar de verzamelplaats in het bos om erwtensoep uit te delen. De jagers en de drijvers zaten dan in aparte kringen bij elkaar. De reeds gevangen buit was aan grote rekken opgehangen. Wanneer de heren tegen vieren vermoeid in het hotel terugkwamen, stonden voor allen warme pantoffels klaar en werd hete bouillon ingeschonken. Intussen werden hun schoenen door de bediende gepoetst. Om 7 uur begon dan het feestelijke diner met veel gangen. Voor mijn ouders was het hard werken in die dagen.

Hoe lang ging dit zo door?

In de jaren dertig nam, ten gevolge van de economische crisis, deze overdaad wat af. In die jaren huurde de eigenaar van het Wekeromse Zand, de heer Kerkhoven, die in Nederlands Indië theeplantages bezat, voor zijn jacht- en andere vrienden een groot deel van hotel "Buitenzorg" af. In diezelfde tijd werd "Buitenzorg" ook bondshotel van de ANWB en de KNAC. Dan werden de kamers vaak bevolkt door gasten die een trektocht met de fiets maakten. Ook overnachtten er vaak mensen die in Ede hun paard voor de paardensport kwamen laten controleren.

De Tweede Wereldoorlog zal ongetwijfeld ook voor hotel "Buitenzorg" gevolgen hebben gehad.

Zeer zeker. Toen in augustus 1939 de mobilisatie werd afgekondigd, werden ook alle reserve-officieren opgeroepen. Voorzover dezen in Ede gelegerd waren, werden zij in ons hotel ondergebracht. De meesten brachten hun vrouwen mee. In die dagen kwam ik bij mijn vader in de zaak. Omdat

onze ober ook in militaire dienst moest, nam ik zijn taak over. De officieren moesten 's morgens om 6 uur naar de kazerne. Hun vrouwen stonden uiteraard veel later op.

Op 9 mei 1940 kwam er 's avonds om 10 uur een telegram, waarin stond dat alle vrouwen direkt hun koffers moesten pakken en zich achter de Waterlinie moesten begeven. De volgende morgen, 10 mei dus, vertrokken in verband met de inval van de Duitsers, alle officieren naar hun oorlogsbestemming. Tijdens de oorlogsdagen had mijn vader met enkele officieren op de Grebbeberg nog telefonisch contact.

Op zondag 12 mei kwam 's middags het bevel aan alle inwoners van Ede om het dorp te verlaten. Aan deze gedwongen evacuatie heeft ons gezin niet meegedaan. We zijn 100 m om het hotel heengelopen en

toen weer naar binnen gegaan. We trokken ons terug in de kelder.

De maandag daarop drongen de Duitsers ons hotel binnen en ontdekten daar de kepi's die onze officieren bij hun haastige vertrek hadden laten hangen. Mijn vader heeft toen heel wat moeten uitleggen. Toen namen Duitse officieren hun intrek in het hotel. Vader moest voor hen koken. Zij vertrouwden hem niet erg, en daarom moest hij eerst zelf van het door hem bereide voedsel eten. Gelukkig dat hij daarmee niet had geknoeid. Volgens de Drankwet moest in oorlogstijd alle drank die in een bedrijf als het onze aanwezig was, vernietigd worden. Onze tuinman heeft toen alle flessen in de tuin begraven. Dit ging mijn vader zeer aan het hart!

Na de capitulatie op 15 mei kwamen er eerst weer Duitse officieren in het hotel.

GARAGE AAN HET HOTEL

ONTBIJT

BROOD - BOTER
KAAS - KOEK - EI
ROOKVLEESCH
THEE - KOFFIE
OF MELK

LUNCH

WARME OF KOUDE SCHOTELS
BROOD - BOTER
KAAS - VLEESCH
BESCHUIT - JAM
KOFFIE - MELK - CHOCOLADE

DINER

SOEP
2 GANGEN
PUDDING
FRUIT

'S-AVONDS 8 UUR THEE

Pension à f5.50...5 per persoon per dag.

Kinderen beneden de 6 jaar half geld. — Van 6 tot 12 jaar f 3.50 per dag.

Dienstbode of Kindermeisje f 3.50 per dag.

Later kwamen er ook weer regelmatig Nederlandse gasten. Toen in verband met de bouw van de Atlantikwall de kuststreek rond Den Haag ontruimd moest worden, kwamen verscheidene rijke families uit die streek als evacués naar Ede. Zij werden op diverse adressen ondergebracht, maar kwamen 's avonds in "Buitenzorg" eten. Dan zaten aan de ene kant Duitse militairen aan tafel en aan de andere kant de Nederlandse gasten.

In 1944 logeerden ook vrouwen en kinderen van leden van de zg. Organisation Todt in het hotel. Dezen maakten er een complete janboel van. Zij commandeerden iedereen, ook mijn broer en zus. Dezen raakten op een dag slaags met één van de Todt-kinderen. Dit had tot gevolg dat broer en zus het huis uit moesten.

Op 5 september 1944, Dolle dinsdag, namen de Todt-mensen in aller ijel de vlucht en konden onze eigen kinderen weer terugkomen. De hele buurt heeft toen meegeholpen om "Buitenzorg" weer schoon te maken.

Toen brak er een nog donkerder periode aan?

Op zondag 17 september om 10 uur was er een feest gepland voor allen die bij de grote schoonmaak hadden meegeholpen. Het bombardement op Ede verhinderde echter deze plannen. Toen vader hoorde dat er veel gewonden in het ziekenhuis waren opgenomen, belde hij het Rode Kruis, met de mededeling dat hij een heel schoon huis ter beschikking had. De week daarop werd, in verband met de evacuatie van Arnhem, een aantal zieken uit de Arnhemse ziekenhuizen met begeleidend personeel in ons hotel ondergebracht. Onder dat personeel bevonden zich ook een moeder met haar dochter. De dochter was een vroeger klasgenootje van mij. Later bleek dat zij een verhouding met een SS-er had en veel veraden heeft, o.a. dat wij onderduikers in huis hadden. Vader werd in het concentratiekamp te Amersfoort opgesloten. Mijn

broer moest op transport naar Duitsland, en heeft van Wageningen naar Didam gelopen; toen kon hij niet meer. Het lukte hem om in een klooster onder te duiken. Mijn moeder heeft in die periode de zorg voor het koken overgenomen.

In de avond van de 16e april 1945 brachten twee Rode-Kruisbroeders een Canadese militair, die bij de gevechten in Otterlo gewond was geraakt, in ons hotel. Onmiddellijk werd de grote zaal in gereedheid gebracht voor de opvang van gewonden. Dit bleek niet nodig geweest te zijn. De volgende dag om 2 uur was Ede bevrijd. Op 7 mei kwam vader per fiets uit het concentratiekamp terug!

Werd na de bevrijding de vooroorlogse draad weer opgenomen?

Nee, eigenlijk niet. De situatie was namelijk sterk veranderd. Na de bevrijding namen Engelse en Canadese officieren hun intrek in "Buitenzorg". Zij bleven tot januari 1946. Daarna fungeerde ons restaurant als officiersmess van de 7-Decemberdivisie. Dit duurde tot het begin van de jaren vijftig. Intussen werd geprobeerd weer gasten aan te trekken. Omdat het hotel door al die turbulente toestanden was uitgewoond, werd het interieur behoorlijk gemoderniseerd. Het type gasten dat bij ons kwam, was anders dan voor de oorlog. Er was in het algemeen minder geld beschikbaar; men bleef vaak maar een week of tien dagen.

In de na-oorlogse jaren kwam het bustoe-risme op. Ook ons hotel werd door bustoe-risten aangedaan, maar dit was geen succes. De trouwdagvieringen zijn overigens steeds doorgedaan, met mooie taferversiering en bijzondere menu's.

Vader en moeder hadden moeite met de nieuwe tijd. Zij misten de rijke gasten van vroeger, die de grandeur van het hotel aangaven. De buitenlandse vakanties kwamen steeds meer in trek. Anderzijds kwamen vanuit het buitenland gasten naar "Buitenzorg".

In 1955 overleed mijn vader. Met hem verdween de markante hotelier die bijna vier decennia lang zijn stempel op hotel "Bui-

tenzorg" had gedrukt. Het hotel bleef in de familie doordat mijn broer het bedrijf heeft overgenomen. G.W.O.

Jaarvergadering Oud Ede 1995

De door het bestuur van onze vereniging voor 30 maart uitgeschreven jaarvergadering viel jammer genoeg samen met een vergadering van de Edese gemeenteraad, waarin o.m. een tweetal voor nogal wat inwoners belangrijke onderwerpen aan de orde zouden komen, te weten het plan Doesburg en het plan voor het centrum, in het bijzonder de toekomst van het gebouw van het Marnix-college. Een ongelukkige samenloop, zoals door de voorzitter, mevrouw H.A. Blaauw-de Wit, bij de opening van de jaarvergadering terecht werd vastgesteld. Vooral omdat waarschijnlijk daarom nogal wat leden van het bijwonen van deze vergadering hadden afgezien ten gunste van het bijwonen van de raadsvergadering. Desondanks viel de opkomst niet tegen.

In vlot tempo werd de agenda vervolgens afgewerkt, hetgeen van de raadsvergadering, zoals achteraf bleek, niet kon worden gezegd. Bij het jaarverslag 1994 stipte de voorzitter aan dat er jammer genoeg geen melding is gemaakt van het feit dat, halverwege het jaar, het bestuur een nieuw beleidsplan vaststelde. De belangrijkste punten uit dit plan zijn: de intensivering van de ledenwerving, waarvan het eerste resultaat reeds bleek uit de eerste Zandloper van 1995; de voorziening van lesmateriaal aan de basisscholen; het onderhoud van het museumgebouw, niet in de laatste plaats vanwege het feit dat het behoort tot

de monumenten die nog resten in onze gemeente; en ten slotte de restauratie van het aanwezige materiaal; voorts zal het aspect propaganda en publiciteit extra aandacht krijgen.

Het jaarverslag, alsmede het financiële verslag met het verslag van de kascommissie, werden zonder discussie aanvaard, met uiteraard bijzondere dank aan de secretaris en de penningmeester. Het punt "Verkiezing bestuursleden" leverde evenmin vuurwerk op, zodat de aftredende bestuursleden, t.w. de voorzitter, de vice-voorzitter en de penningmeester, resp. mevrouw Blaauw-de Wit en de heren Jager en Jansen, met algemene stemmen werden herbenoemd.

Na een korte rondvraag werd het huishoudelijke deel van de bijeenkomst ruim op tijd door de voorzitter afgesloten.

Na de pauze kreeg de provinciale archeoloog, de heer drs. R.S. Hulst, het woord. Hij ging uitvoerig in op de ontwikkeling van de archeologie, in het bijzonder in Nederland, alsmede op de huidige stand van zaken op dat gebied. Het gesproken woord werd met een serie dia's ondersteund en aangevuld. Een interessant en leerzaam geheel. Met een stoffelijk blijk van waardering en applaus werd de inleider dan ook bedankt, waarna de voorzitter op de voorziene tijd de geslaagde avond kon sluiten.

J.B.S.

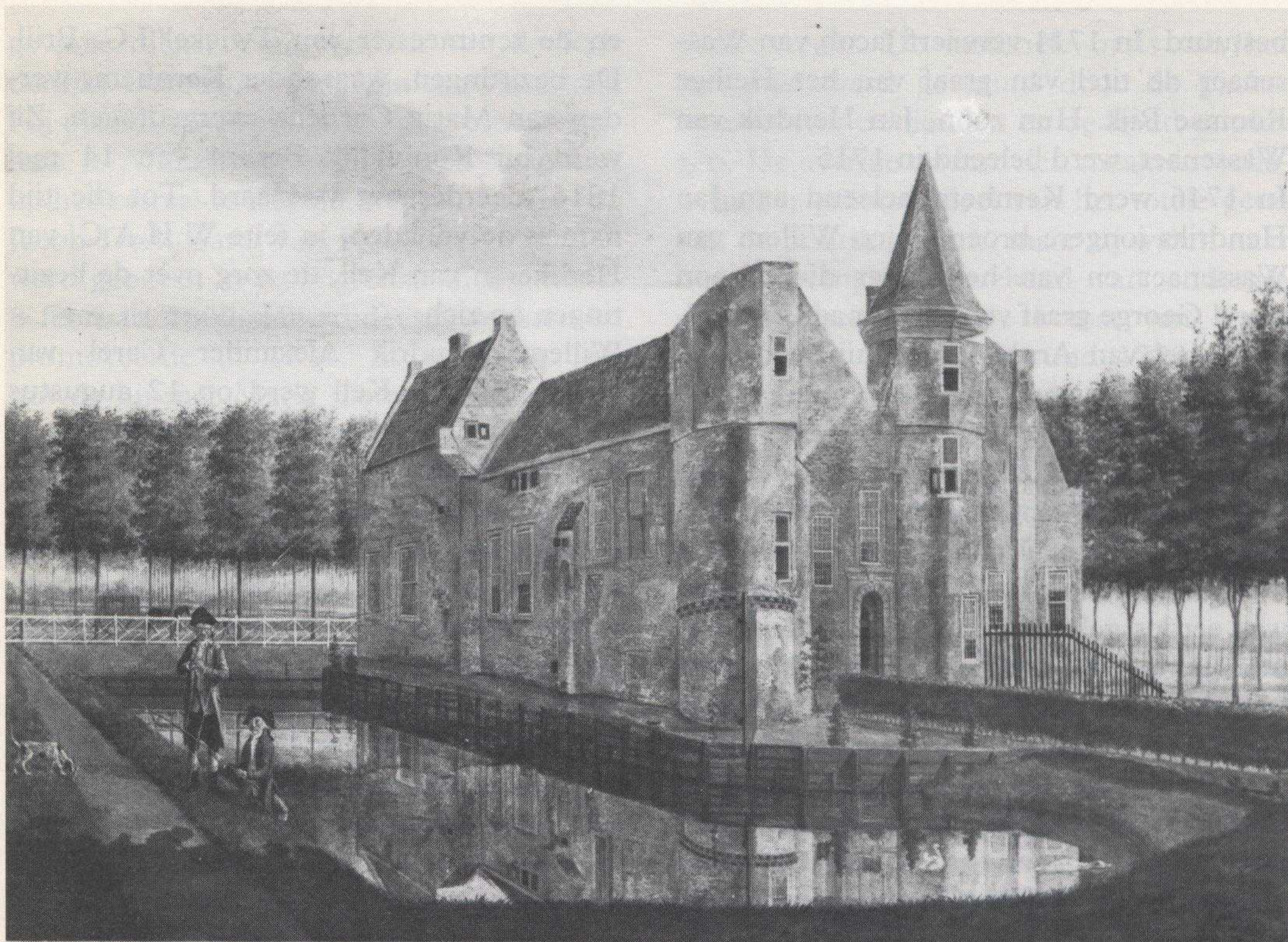
De heren van Kernhem en het dorp Ede

Tegen de achtergrond van een betrekkelijk onveranderlijke agrarische economie kende Ede rond 1800 in korte tijd ingrijpende bestuurlijk-structurele veranderingen. Het adellijke ambtsjonkerbestuur maakte plaats voor een dorpsbestuur dat bestond uit plaatselijke notabelen. Deze werden in toenemende mate ondergeschikt aan de nieuwe provinciale en nationale overheden. De gemeente kreeg langzaam maar zeker een belangrijker positie naast buurt, kerk en bos. De dorpsbestuurders behoorden tot de welstandselite van Ede. Het gemeentebestuur werd gedomineerd door enkele dorpsbewoners, die andere dan agrarische beroepen uitoefenden. Ofschoon het ambtsjonkerbestuur was beëindigd was de rol van edelen in het bestuur bepaald niet uitgespeeld. Integendeel, de adel kende in het Edese bestuur een oude en belangrijke plaats. De heren van Kernhem bezetten namelijk de voornaamste bestuurlijke posities (buiten de gemeente) in Ede. Deze invloed dankten zij aan het landgoed Kernhem. Vanaf de laatste decennia van de achttiende eeuw nam de omvang van de bezittingen onder Kernhem sterk toe en groeide de invloed van de eigenaren van Kernhem op het bestuur van Ede.

De eigenaren van Kernhem waren edelen die geen deel uitmaakten van het Edese ambtsjonkerbestuur. Toch oefenden zij lange tijd aanzienlijke invloed uit op de kerkeraad, de holtspraak (het bestuur van het Edese bos) en de buurspraak in Ede. Vanaf de late achttiende eeuw, onder Carel George graaf van Wassenaer-Obdam, groeiden zowel het landgoed zelf als de invloed van 'Kernhem' op de genoemde besturen. In kort bestek wordt in het volgende een schets van het landgoed en zijn eigenaren geboden en vervolgens wordt beknopt aangegeven hoe de eigenaren van Kernhem, vooral rond 1800, het landgoed

tot een belangrijke bron van inkomsten maakten.

De eerste berichten over Kernhem dateren uit de vroege vijftiende eeuw. Tot 1426 fungeerde het kasteel als hofgoed van de hertog van Gelre en diende het als zodanig voor het onderhoud van diens hof door de levering van voedsel, drank en brandhout. Hertogelijke bewaarders droegen de zorg voor het landgoed. Daarnaast was Kernhem een steunpunt van de Geldersen tegen de Stichts en aan de westelijke Veluwe. In 1426 werd Kernhem voor de eerste maal beleend en wel aan Udo den Boese, die tot de naaste omgeving van hertog Aernout van Gelre behoorde. De leenakte leert dat destijds twee erven (pachtboerderijen) tot Kernhem behoorden, Doesborch en Kreijel (Doesburg en Kreel), benevens tienden, pachten en jaargelden. Tenslotte een 'hoeve' (aandeel) in het Ederbos. Toen in 1437 Derck Hessel Kernhem verleende aan zijn zuster Lijsbet van Schonauwen zat in de overdracht ook de Sysselt. Het werd in 1427 als deel van het Moftbos (deel uitmakend van de hertogelijke domeinen) afgestaan aan Udo den Boese. Een eeuw lang wisselde Kernhem telkenmale van eigenaar zonder dat daarbij melding werd gemaakt van belangrijke veranderingen, tot in 1543 Seeger van Arnhem heer van Kernhem werd en een periode van vierhonderd jaar ononderbroken erfopvolging intrad. Diens zoon Carel van Arnhem verkreeg Kernhem in 1583. Daarmee zien we voor de eerste maal tekenen van een doelgericht landgoedbeheer door een daadkrachtig eigenaar. Hij kocht onder andere in 1607 het erf 'De Slijpkruik'. Bij deze erve behoorde tevens een hoeve (aandeel) in het Ederbos en het ambt van holtrichter, de voorzitter van de gezamenlijke bosmalen, eigenaren van de maalschap het Ederbos. In 1621 kocht hij ook de helft van de erve 'De Kal-

Olieverfschilderij van kasteel Kernhem in 1784 door Isaäk Ouwater. Het schilderij is in het bezit van het Gemeentemuseum Arnhem.

verkamp' (zijn zoon kocht in 1623 de andere helft). Carel stierf in 1622 en werd begraven in de kerk van Ede.

Kernhem onder de Van Wassenaers-Obdam

Zijn kleindochter Margaretha vermaakte Kernhem in 1651 aan haar aangetrouwde neef Jacob van Wassenaer-Obdam. Hiermee werd Kernhem één van de bezittingen van een geslacht dat behoorde tot de hoogste adel in de Nederlanden. Toen Jacob van Wassenaer, luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland, in 1665 tijdens de Tweede Engelse oorlog met zijn schip in de zeeslag bij Lowestoft in de lucht vloog behoorden hem wat Kernhem betref toe de reeds genoemde erven 'Kalverkamp' en 'Slijpkruik' en tevens het 'Bouwhuis' en

'Engelenhove'. Daarnaast een groot deel van de buurtgronden in Ede, de erven 'De Koekelt', 'De Horst', 'Wetering', een boerderij in het Broek en uitgestrekte veengronden alsmede wei- en hooilanden die langzamerhand bijgekocht waren. Uit zijn huwelijk met Agnes van Renesse van der Aa kwam hun zoon Jacob voort, die op 25 mei 1666 Kernhem erfde. Hij werd op 12 november 1682 door de geërfden van de buurschap Veldhuizen gekozen tot buurrichter, de voorzitter van de buurspraak, de vergadering van de gezamenlijke geërfden. Jacob huwde in 1677 Anna Sophia van Raesvelt, waardoor Twickel in de familie werd gebracht. Twickel was het landgoed te Delden waar de Van Wassenaers een deel van het jaar woonden. Hun bezittingen werden vanuit Delden en Den Haag

bestuurd. In 1711 verwierf Jacob van Wassenaer de titel van graaf van het Heilige Roomse Rijk. Hun zoon, Jan Hendrik van Wassenaer, werd beleend in 1715.

In 1746 werd Kernhem beleend aan Jan Hendriks jongere broer Unico Willem van Wassenaer en van hem naar diens zoon Carel George graaf van Wassenaer in 1767. Na Carel van Arnhem was hij de tweede figuur die door een energiek optreden veel invloed uitoefende op het landgoed. Carel George was een invloedrijk en door zijn huwelijk tevens een puissant rijk man. Zijn vrouw Jacoba Elisabeth van Strijen was oorspronkelijk uit Amsterdam afkomstig en was eerder gehuwd geweest met de koopman Dirk Trip. De kinderen uit dit eerste huwelijk waren allen kinderloos vóór haar overleden. Zij erfde zowel van de familie Van Strijen als van de kinderen Trip. De rijkdom van de Van Wassenaers-Obdam was volgens Cleverens vooral van haar afkomstig. Carel George was grietman van Franekeradeel, bewindhebber van de V.O.C., gedeputeerde van de Friese admiraliteit en van de Raad van State. Bovendien vervulde hij meerdere diplomatieke missies naar het buitenland, met name naar Wenen. Hij verruilde zijn lidmaatschap van de Hollandse ridderschap voor dat van de Overijsselse ridderschap en werd als patriot in 1795 gekozen tot vertegenwoordiger van dat gewest in de nationale vergadering. Hij stierf in 1800 op Twickel.

Op 21 juli van het volgende jaar werd zijn zoon Jacob Unico Willem van Wassenaer heer van Kernhem. Hij liet het kasteel slopen en in 1802/03 vervangen door een sober classicistisch landhuis. In 1808 huwde hij Sophia Wilhelmina van Heeckeren van Kell. In de zomer van 1812 werd hij ernstig ziek en op 26 augustus van dat jaar (enkele dagen voor zijn overlijden) werden tot voogden van zijn minderjarige dochter Maria Cornelia benoemd: zijn moeder, zijn vrouw, zijn zwager W.H.A.C. van Heeckeren van Kell, een oom Jan van Loon Jansz.

en de rentmeester van Twickel J.C. Brill. De bezittingen, waaronder Kernhem, werden aan Maria Cornelia overgedragen. Zij werd bij Koninklijk Besluit van 14 mei 1816 meerderjarig verklaard. Tot die tijd namen de voogden, in feite W.H.A.C. van Heeckeren van Kell, de zorg over de bezittingen op zich.

Willem Hendrik Alexander Carel van Heeckeren van Kell werd op 12 augustus 1774 geboren in Den Haag. In 1795 moest hij zijn studie onderbreken vanwege de Franse inval en de Bataafse omwenteling en vluchtte hij naar het buitenland. In 1800 huwde hij de gefortuneerde jonkvrouw Geertruid Sara Agatha van Pabst (1774-1866). In 1812 droeg de familie hem de zorg op over de vele bezittingen van Maria Cornelia van Wassenaer. In 1814 werd hij benoemd tot mede-commissaris van Gelderland en tot lid van de Tweede Kamer namens Doesburg. Het is overigens opvallend dat Kernhem zowel bij de aanvang van de Bataafs-Franse periode als bij het einde daarvan de 'juiste' eigenaar kende. Immers, in 1795 was het de invloedrijke patriot Carel George van Wassenaer die Kernhem bezat en in 1813/1814 was het de koningsgezinde Van Heeckeren van Kell die de scepter zwaaide over het landgoed. Van Heeckeren van Kell deed zich in het Edese gelden als een alert en daadkrachtig bestuurder.

In 1831 trouwde zijn oudste zoon, Jacob Derk Carel, met Maria Cornelia van Wassenaer. De vader bleef evenwel het beheer voeren over de vele effecten van zijn zoon en schoondochter. Bovendien werd hij vanaf 1831 de algemeen gemachtigde van zijn familie waar het de koop en verkoop van goederen betrof. Zijn zwager J.C.E. graaf van Lynden was in 1814 tot gouverneur van Gelderland benoemd. Na diens overlijden in 1825 volgde W.H.A.C. van Heeckeren van Kell (tot 1846) hem op. Hij was bovendien sinds 1814 lid van de Raad van State, kamerheer van de koning in buiten-

gewone dienst, commandeur van de Ridderlijke Duitse Orde en Minister van Staat. Hij placht 's winters in het gouvernementshuis te Arnhem te verblijven en 's zomers op het kasteel te Ruurlo.

Jacob Derk Carel van Heeckeren van Kell werd geboren in ballingschap in Emmerik, 8 februari 1809. Hij studeerde rechten en promoveerde in 1831. In hetzelfde jaar huwde hij met Maria Cornelia, de eigenaresse van één van de aanzienlijkste vermogens in Nederland. Maria Cornelia was ziekelijk en verbleef in verband daarmee regelmatig in het buitenland, ook na haar huwelijk. Het echtpaar bezat, mede door het profijtelijk beheer van vader en voogd baron Van Heeckeren van Kell senior, bij het overlijden van Jacob Derk Carel in 1875 circa vijf miljoen gulden aan effecten en hypotheeken, alsmede circa zeven miljoen gulden aan onroerende goederen. Jacob Derk Carel werd in 1840 gekozen tot lid van de Overijsselse Provinciale Staten. Op 11 januari 1849 werd hij door de koning benoemd tot lid van de Eerste Kamer en in 1850 werd hij door de Provinciale Staten herkozen als lid van dit college. Hij was bovendien kamerheer in buitengewone dienst (1832) en opperstalmeester (1851) van de koning. Na zijn huwelijk noemde hij zich Van Heeckeren-Twickel en na het overlijden van zijn vader in 1847 veranderde de naam in Van Heeckeren-Van Wassenaer. In 1872 erfde zijn dochter Maria Cornelia van Heeckeren van Wassenaer (onder meer) Kernhem. Zij huwde in 1877 Willem Carel Philip Otto graaf Bentinck-van Waldeck Limpurg, die tot 1912 heer van Kernhem was.

Het landgoedbeheer

Gedurende de achttiende en negentiende eeuw was Kernhem in het Edese een groot landgoed te noemen waarvan vooral de omvangrijke bosbezittingen opmerkelijk waren in het bosarme Nederland van de achttiende en (althans grotendeels) negen-

tiende eeuw. De materiële basis van het landgoed werd gevormd door de pachtboerderijen, de tienden en de houtbezittingen. De overige onderdelen maakten weliswaar het grootste deel van het totale getal van de bezittingen uit, maar zij waren naar hun opbrengsten gerekend van ondergeschikt belang. Tot de komst van Carel George van Wassenaer rond 1770 waren de heren van Kernhem in het algemeen weinig betrokken bij de exploitatie van het landgoed. Dankzij de uitgaven van Carel George, met name in bos en tienden, floreerde het landgoed. Zijn inspanningen legden tevens de basis voor het beheer in de negentiende eeuw.

Carel George verkocht in 1786 en in 1796 twee minder belangrijke erven. In 1801 verkocht zijn zoon nog eens drie erven, zodat er vier grotere overbleven die alle dicht bij het Huis gelegen waren. Deze erven bleven sindsdien in handen van Kernhem. In 1786 en in 1791 kochten vader en zoon Van Wassenaer bovendien voor circa 30.000 gulden aan tiendrechten. De verschuiving van de aandacht van de erven naar de tienden kan worden verklaard aan de hand van de ontwikkeling van de pachtprizen van tienden en erven. De pachten van tienden hielden beter de trend van de prijsstijging bij dan die van de erven. Om hun kapitaal rendabeler te maken stootten Kernhems eigenaren erven af en kochten zij meer tienden. De erven verdwenen vanaf circa 1800 naar de achtergrond.

Behalve door de tienden werd de financiële basis van het landgoed gevormd door de inkomsten uit de houtverkopen. Kernhem bezat reeds in de vijftiende eeuw verscheidene bospercelen waaronder een hoeve (aandeel) in het Ederbos. Ook de tot Kernhem behorende erve De Kreel bezat een hoeve bos. In de bosregels van 1512 was sprake van dertien "volscharige" eigenaren (bosmalen), dat wil zeggen eigenaren van (een deel van) een hoeve die het recht

hadden hun varkens in het bos te weiden, te "scharen". Tot 1735 bestond het bos uit dertien hoeven, daarna uit twaalf. Tussen 1518 en 1878 daalde het aantal eigenaren gestaag, nam het aantal hoeven in bezit van (allochtone) notabelen toe, alsmede het aantal hoeven in bezit van de eigenaren van Kernhem. Het Ederbos was in de achttiende eeuw een zelfstandig bedrijf geworden en niet langer een communaal bezit van en voor de Edese dorpeligen. Wel bestond er een nauwe band met Ede vanwege de vraag en aanbod van hout en werk. Vooral 's winters werkten tientallen arbeiders in het bos (die 's zomers voor de boeren werkten). De Rijk schat hun aantal op zo'n 15 % van de Edese beroepsbevolking.

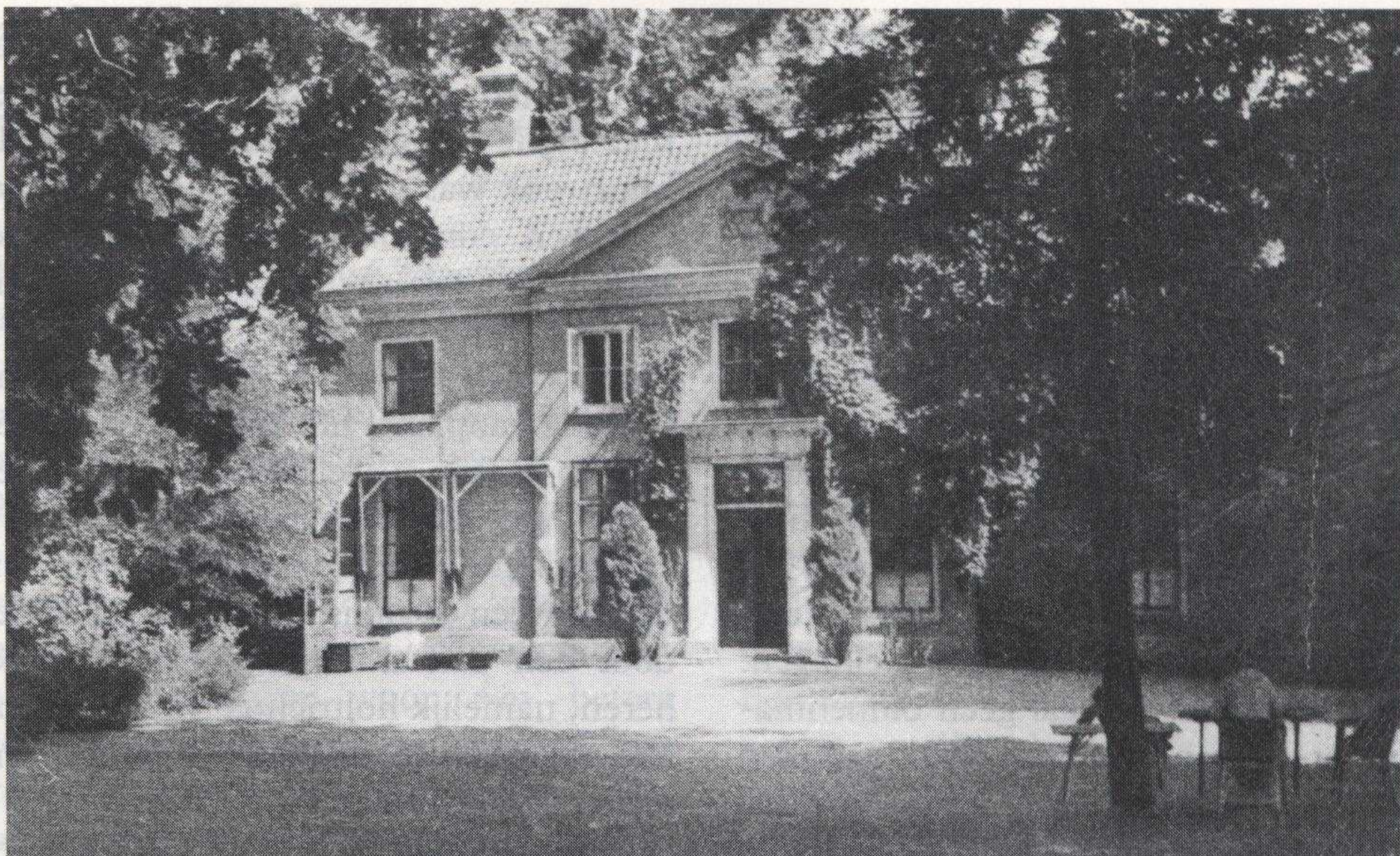
Voor Kernhem was het Ederbos van groot belang vanaf het laatste kwart van de achttiende eeuw, toen Carel George van Wassenaer in rap tempo delen van hoeven kocht, totdat hij in 1784 ruim de helft van het bos in handen had gekregen. Na de Bataafs-Franse tijd werden onder Maria-Cornelia van Wassenaer tussen 1819 en 1824 wederom delen van het bos aangekocht. Tenslotte kocht Rudolph Frederic van Heeckeren van Wassenaer in 1878 de drie resterende hoeven op, waarmee het Ederbos geheel en al particulier bezit van de Van Heeckeren van Wassenaers was geworden. Kernhem bezat naast het Ederbos de Sysselt, een heideveld dat in de jaren '70 van de achttiende eeuw door Carel George werd ontgonnen en bebost. Hij besteedde veel aandacht en geld aan de bepoting van, het toezicht op en de verkoop van hout uit de Sysselt. De opbrengsten van het Ederbos waren veruit de belangrijkste van alle inkomsten die de houtbezittingen onder Kernhem verschafte. Vanaf circa 1780 brachten de uitdelingspenningen en de verkoop van hout ieder jaar minimaal duizend tot tweeduizend gulden op.

Tegenover de inkomsten uit vooral pacht, tienden en bos stonden zowel vaste als

variabele uitgaven. Allereerst betaalde de rentmeester jaarlijks de renten en belastingen, waarvan de grondbelasting de belangrijkste was. Deze werden gecombineerd met uitgaven aan tractementen van functionarissen in dienst van Kernhem en vergoedingen van dienstreizen en dergelijke. Deze uitgavenpost was als geheel stabiel en gering vergeleken bij de uitgaven in de Bataafs-Franse periode, vooral na 1803, aan reparaties en arbeidsloon. De sloop van het vervallen kasteel en de bouw van een nieuw huis in 1803/1804 betekenden een drastische verhoging van de uitgaven. Maar deze uitgaven werden op hun beurt overschaduwed door de buitengewone uitgaven aan de eigenaar zelf. Jaarlijks werd namelijk een bedrag overgemaakt aan de heer van Kernhem. In de achttiende eeuw bedroeg deze post gemiddeld 3800 gulden per jaar. In de periode 1805-1812 was er sprake van een daling tot circa 1000 gulden per jaar. De uitgaven aan het nieuwe huis verklaren deze daling. Deze buitengewone uitgaven geven aan dat Kernhem een niet onbelangrijke bron van inkomsten was voor de eigenaren. Bovendien stegen de inkomsten gedurende de negentiende eeuw als gevolg van de hoge opbrengsten uit tiendverpachtingen en houtverkopen. Kernhem was een goed renderend landgoed en dit zal voor de eigenaren een belangrijk gegeven zijn geweest in hun bemoeienissen met het Edese bestuur. Zij konden met name in de maalschap en in de buurschap hun belangen behartigen.

Het Ederbos

Eén van de traditionele bestuursorganen in Ede was het Ederbos. De heer van Kernhem had het ambt van holtrichter verkregen en was daarmee de hoogste functionaris in de maalschap. Het Edese bos was een maalschap, dat wil zeggen dat het door de gezamenlijke eigenaren werd beheerd. Ieder die een aandeel in het bezit van het bos (een 'hoeve') had was gerechtigd deel

Huize Kernhem omstreeks 1900. Het kasteel Kernhem werd begin 1800 afgebroken, en ervoor in de plaats kwam Huize Kernhem. (Foto: Historisch Museum Ede)

te nemen aan de 'holtspraak', de vergadering van de gezamenlijke eigenaren. Het doel van de maalschap was exploitatie van het bos voor brand- en timmerhout, alsmede het gebruik ervan als weide- en plaggengrond. Veel aandelen waren verbonden aan het bezit van een erf in de nabijgelegen buurschappen, waaronder Ede-Veldhuizen. Het bestuur werd gevormd door een 'holtrichter', de voorzitter van de holtspraak, bijgestaan door enkele gecommiteerde malen. Ongeveer eens per twee jaar kwamen de eigenaren bijeen voor de holtspraak om de lopende zaken af te handelen. Het bos was een onafhankelijk orgaan met publiekrechtelijke bevoegdheden. Zo konden overtreders van door de holtspraak verordonneerde regels beboeten. Het Ederbos was één van de oudste en belangrijkste in stand gebleven bosmaalschappen in Nederland. De heer van Kernhem was één van de oorspronkelijke eigenaren en speelde reeds vroeg een rol in het bestuur. In de loop van de achttiende eeuw was er sprake van een geleidelijke uitbreiding van de

invloed van de eigenaren van Kernhem omdat zij steeds meer aandelen in het bos verwierven. Jan Hendrik en vooral Carel George van Wassenaer hadden hoeven of delen daarvan aangekocht. In 1784 bezat Carel George ruim de helft van het Ederbos. Met de aankoop van het erf De Slijpkruik in 1607 verkregen Carel van Arnhem en zijn erfgenamen het holrichterschap, dat aan dit erf verbonden was. Het ambt was "eeuwig en erfelijk", zoals rentmeester Van Zanten het omschreef. Daarbij kreeg de holtrichter het voordeel van een hoeve hout in het bos, minstens duizend zilveren ducats waard, het recht van schapen weiden en het recht een bosmaal aan te stellen. In 1673 stelde Jacob van Wassenaer een substituut-holtrichter aan en sindsdien fungeerden immer de rentmeesters van Kernhem als plaatsvervangend holtrichter.

Bovendien nam het aantal hoeven in handen van uitheemse eigenaren toe, overigens een algemene trend in bosbezit. De eigenaren werden hierdoor eerder aandeelhouders in een onderneming dan beheerders

van het collectief bezit van een aantal plaatselijke grondbezitters, zij het dat deze aandeelhouders tevens publiekrechtelijke bevoegdheden bezaten. Het aantal 'binnenmalen' (in Ede woonachtig) werd door de verkoop steeds kleiner, de groep van 'buitenmalen' steeds groter. Dit had tot gevolg dat het aantal deelnemers aan de houtspraken eveneens daalde. In verband hiermee werd Kernhems rentmeester Mulder benoemd tot gecommiteerde maal (bosmeester), wegens zijn kennis van bos en hout, ofschoon hij geen maal was. Later gebeurde hetzelfde met Aart van Tellingen. In 1784, toen er helemaal geen binnenmalen meer waren, werden de boszaken geheel en al geregeld door de substituut-holtrichter Hoff namens de heer van Kern-

hem. Overigens was hij reeds in 1772 door Carel George aangesteld als zijn gevolmachtigde in het bos, zoals dat in kerk en buurt ook was gebeurd. Hij zorgde samen met een commissie van gecommiteerde malen voor alle zaken rond het bosbeheer, de bestraffing van dieven, het beboeten van herders die vee door het bos dreven en voor de aanplant, het kappen en verkopen van hout. Aan het einde van de achttiende eeuw was de oorspronkelijke lokale en communale structuur van het bos veranderd in een organisatie die werd beheerst door een drietal bij Kernhem betrokken heren, namelijk holtrichter Van Wassenaer, zijn plaatsvervanger Hoff en de gecommiteerde maal Mulder.

(wordt vervolgd)

Erik Kamerbeek

Ingezonden

Achterlijke toestanden in Lunteren?

In een vorig nummer van De Zandloper wijdt J.T., met aanhaling van de Raadsnotulen van 1934, uit over de erbarmelijke staat waarin zich toentertijd de Lunterse Dorps"straat" bevond. Citaat: "Alles was zandweg of in het gunstigste geval grintweg, echte bestrating zag men alleen in de steden".

Dat is – ook volgens mijn eigen herinnering – bepaald onjuist. Ik heb toen over veel straatwegen gereden op fietstochten, tot in het afgelegen Drente toe, waar zeer soms nòg schilderachtig bij liggen. Ook in (niet buiten) Lunteren was dat het geval. Volgens de vermelde Raadsnotulen is het voorstel van de heer Silfhout om motorolie tegen het opwaaiende stof te gebruiken "goed voor een grintweg maar niet voor een straatweg".

Dus het was daar zelfs een straatweg, maar evengoed was er een stofplaaq, waardoor de winkeliers de etalages niet schoon konden houden. En dat was geen wonder, want tussen en onder stenen zat heus nog wel wat anders. De Buurt van Lunteren

was altijd heel royaal geweest met het verlenen van vergunningen voor zand- en grintwinning en die materialen werden dan ook veel gebruikt voor het wegdek. Hier en daar was de Dorpsstraat toen wel zo breed dat er ruimschoots plaats was voor de bomen en voor de bodem zoals die van nature was.

Tijdgenoten weten nog alles te vertellen over die klachten over de weg. De heer J. Brouwer, bekend van uitgaven als "Herinneringen aan Lunteren", vertelt van het voortdurend maar vaak vergeefs nathouden van het wegdek, zelfs met behulp van sproeiwagens.

Lunteren was toch niet zo achterlijk dat de Dorpsstraat een zandweg was. Het dorp was niet voor niets een pleisterplaats in de Postweg, "de groote weg van Amersfoort naar Arnhem", waar in de dagen van koning Willem I nog de koninklijke paardenposterij gevestigd was. De straat door Lunteren was bestraat, hoewel dat niets zei omtrent de kwaliteit van de weg. Achterstraat en Klomperweg (althans het begin daarvan) waren al voor 1900 verhard.

Dr. P. Hoekstra

Herinrichting van ons museum weer een belangrijke stap verder

In de uitnodiging voor de bijeenkomst van 6 maart jl. in het Historisch Museum Ede – zeg maar gerust ONS museum – werd gewaagd van “de voltooiing van de herinrichting”. Meer ingewijden weten echter dat het bestuur van de Vereniging Oud Ede nòg hogere idealen koestert dan de afronding van het karwei dat vijf jaar heeft geveerd. De commissie voor pr-zaken heeft plannen aangedragen voor een betere entree tot het museum en daar wil het bestuur nu serieus werk van maken. Het herinrichtingsverhaal krijgt beslist een vervolg.

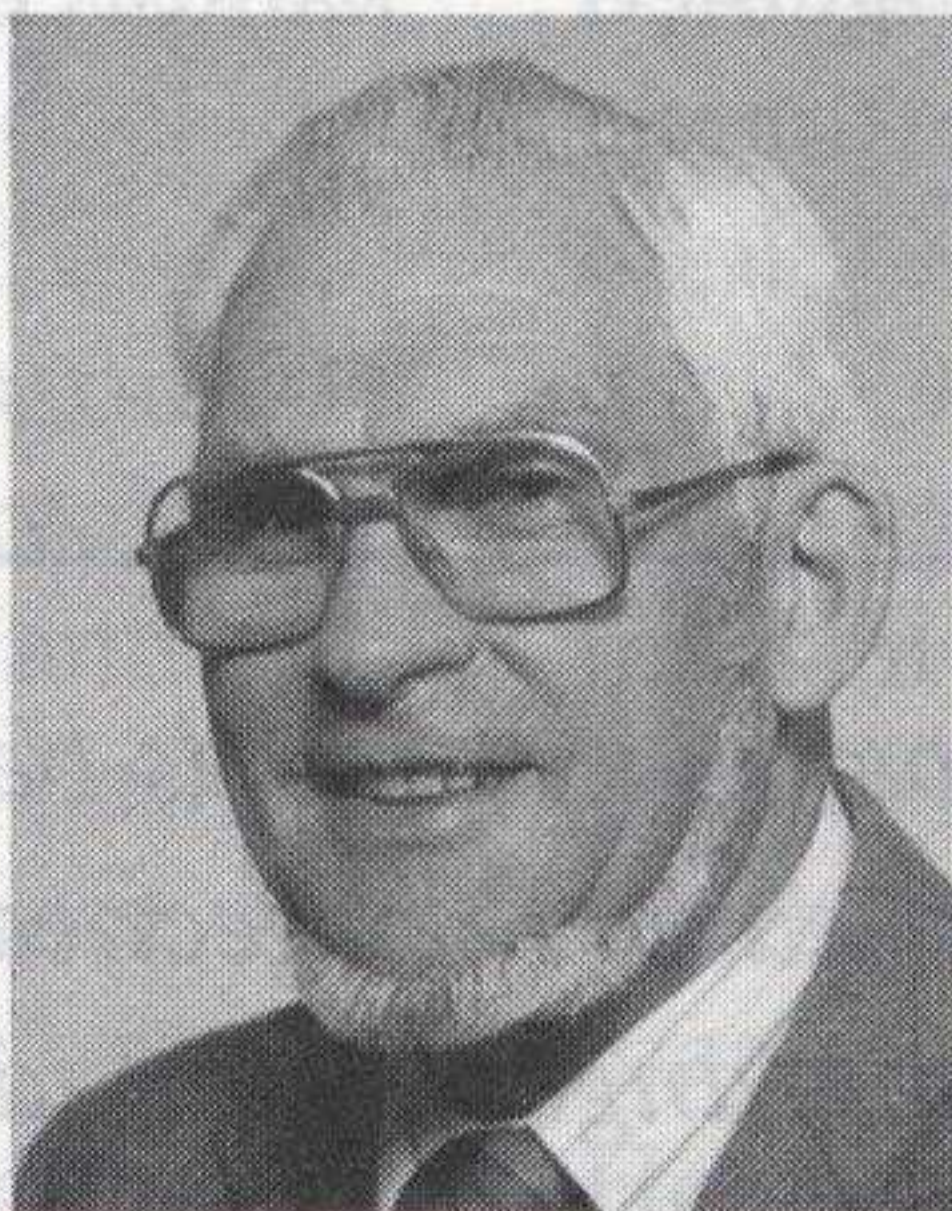
Terug naar 6 maart. Toen werden ten overstaan van burgemeester mr. W. Blanken, wethouder drs. G. van Soest, bestuursleden van Oud Ede en anderen, drie medewerkers gehuldigd die enthousiast bijgedragen hebben aan wat het bestuur noemt “de derde fase van de herinrichting”. De heer J. Hartgers (beheerder van het fotoarchief van het museum) is in archieven gedoken om zich een beeld te scheppen van de Edenaren van het jaar 1831. Welnu, hij heeft alle namen en adressen weten te achterhalen; de – mogen we aannemen: volledige – opsomming wordt ondersteund door een kaart

waarop de woonplekken van de bewoners van-toen zijn aangegeven. In zijn hoogst interessant overzicht heeft de heer Hartgers ook nog de belastingaanslagen van de betrokkenen kunnen meenemen.

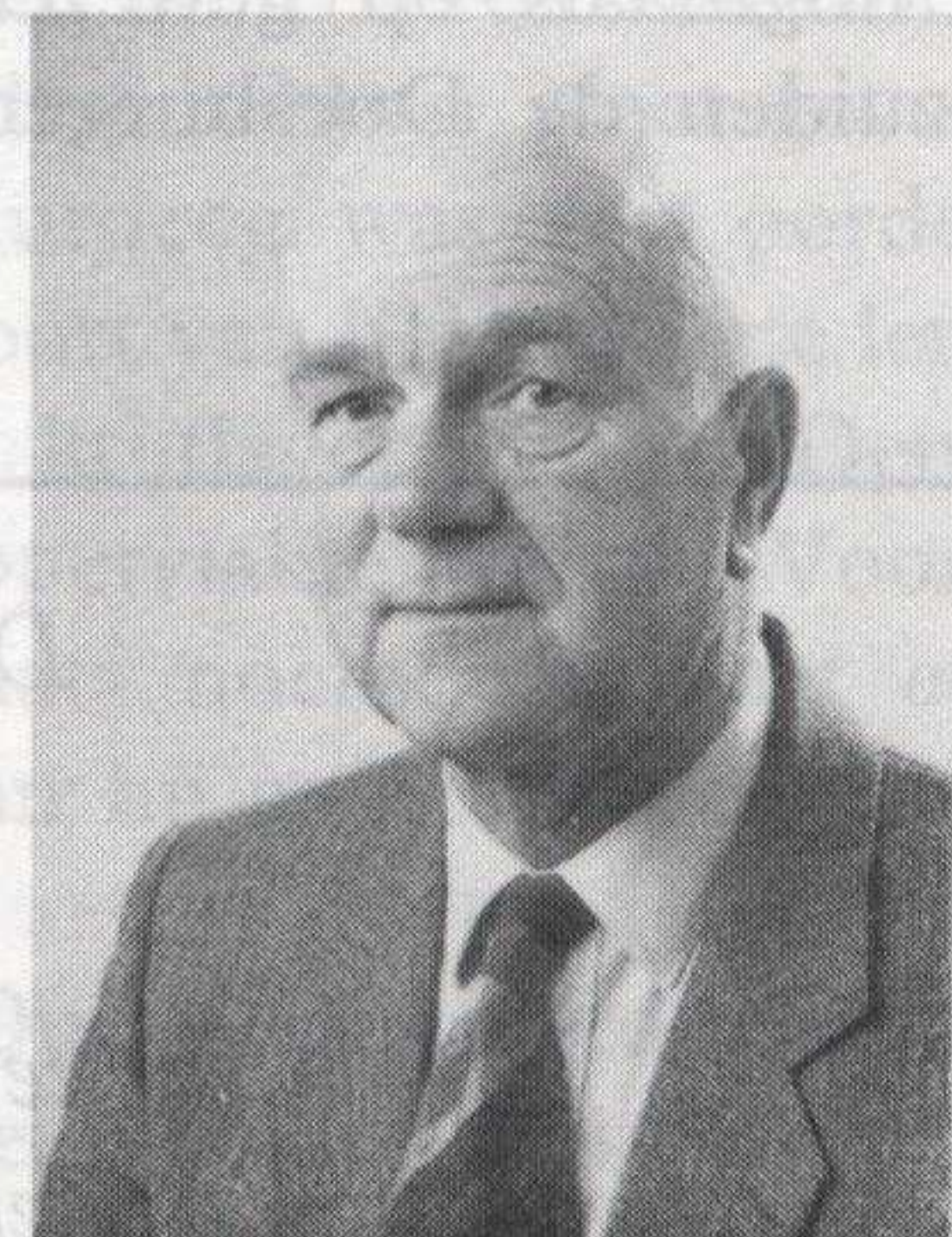
Veel aandacht verdient ook de beschrijving van de heer G.A. Ossenkoppele van de oude buurtschappen in Ede. Hij heeft de ontwikkeling daarvan minutieus gevolgd. Een kaart uit 1800 laat de begrenzing van het toenmalige Ambt Ede zien. Zeer bijzonder is een buurtboek uit het jaar 1596 van de nog altijd bestaande buurt Ede-Veldhuizen. De heer T. Andeweg, ook al iemand die zich bij voortduring verdienstelijk maakt voor Oud Ede en het museum, heeft eveneens een speciale bijdrage geleverd aan de permanente expositie. Op een zuil bevinden zich zijn foto's van dertig kerken in Ede, met inbegrip van een moskee. Mooi werk! De jongste herinrichtingsfase omvat tenslotte het aanbrengen van een viertal “eerste stenen” van niet meer bestaande Edese gebouwen: het gemeentehuis aan de Notaris Fischerstraat, de Bergpoort (dependance gemeentehuis) aan de Bergstraat, de school aan het Maandereind en de villa Roozenburg aan de Stationsweg.

T. Andeweg

J.G. Hartgers

G.A. Ossenkoppele

Wéér brokken Edese geschiedenis die voor het nageslacht bewaard blijven.

Het Historisch Museum Ede begint compleet te worden. Conservator drs. D.J. List is daar – net als het bestuur – best over te spreken. De collectie groeit, er zijn meer mogelijkheden voor thema-exposities. Nu nog wat meer leden. Voorzitter mevrouw H.A. Blaauw-de Wit hamerde daarop tijdens die bijeenkomst van de zesde maart. Over vier jaar bestaat Oud Ede 75 jaar en wat zou er aardiger zijn dan een ledental in de buurt van de duizend? Aan het bestuur en de pr-commissie zal het niet liggen; bei-

Doesburg en Marnix

De Vereniging Oud Ede heeft medio februari, evenals diverse burgers van Ede, gereageerd op de gemeentelijke structuurvisie terzake van de wijk Doesburg. Ons bestuur stelde zich op het standpunt dat, cultuurhistorisch gezien, geen van de vlekken A tot en met D bebouwd zou mogen worden. Met name tegen de bebouwing van vlek D, gelegen tussen Kernhem en Doesburgermolen, zijn terecht veel protesten gerezen. Wellicht als gevolg daarvan heeft het gemeentebestuur besloten vooralsnog geen bestemmingsplan voor vlek D te ontwikkelen. De vereniging heeft het gemeentebestuur er nogmaals op gewezen dat het gebied bezuiden de Doesburgerdijk nooit tot de

den willen er hard aan werken dat streefaantal te bereiken.

Er komen activiteiten voor de scholen en brochures over nieuwe wijken op oude gronden, gewerkt wordt aan een lezingenpakket voor verenigingen – kortom, samen met de vele tientallen vrijwilligers zijn de bestuursleden en de conservator flink in de weer. 't Gaat goed met de Vereniging Oud Ede en met het Historisch Museum Ede. 't Kan nòg beter gaan als er meer leden bij komen. Een groei van 725 tot 1000 moet haalbaar zijn.

buurt Doesburg heeft behoord, maar altijd deel is geweest van de buurt Ede-Veldhuizen. De naam "Doesburg" voor dit deel van de uitbreiding van Ede (vlekken A en B) is derhalve, historisch gezien, niet juist. Verder heeft onze vereniging haar standpunt doen blijken ten opzichte van de zogenaamde centrumplannen van Ede. Zij is van mening dat het Marnix College als beeldbepalend pand in het centrum van Ede moet blijven. Ondertussen is duidelijk geworden dat de gemeente een gedeelte van het Marnix College wil laten staan voor het onderbrengen van (gemeentelijke) kantoren, woningen en winkels.

*De Zandloper wordt steeds beter gelezen
en steeds vaker geciteerd.*

Leden ontvangen het blad gratis.

*Wéér een reden om vrienden en burens te interesseren
voor het lidmaatschap van de Vereniging Oud Ede!*

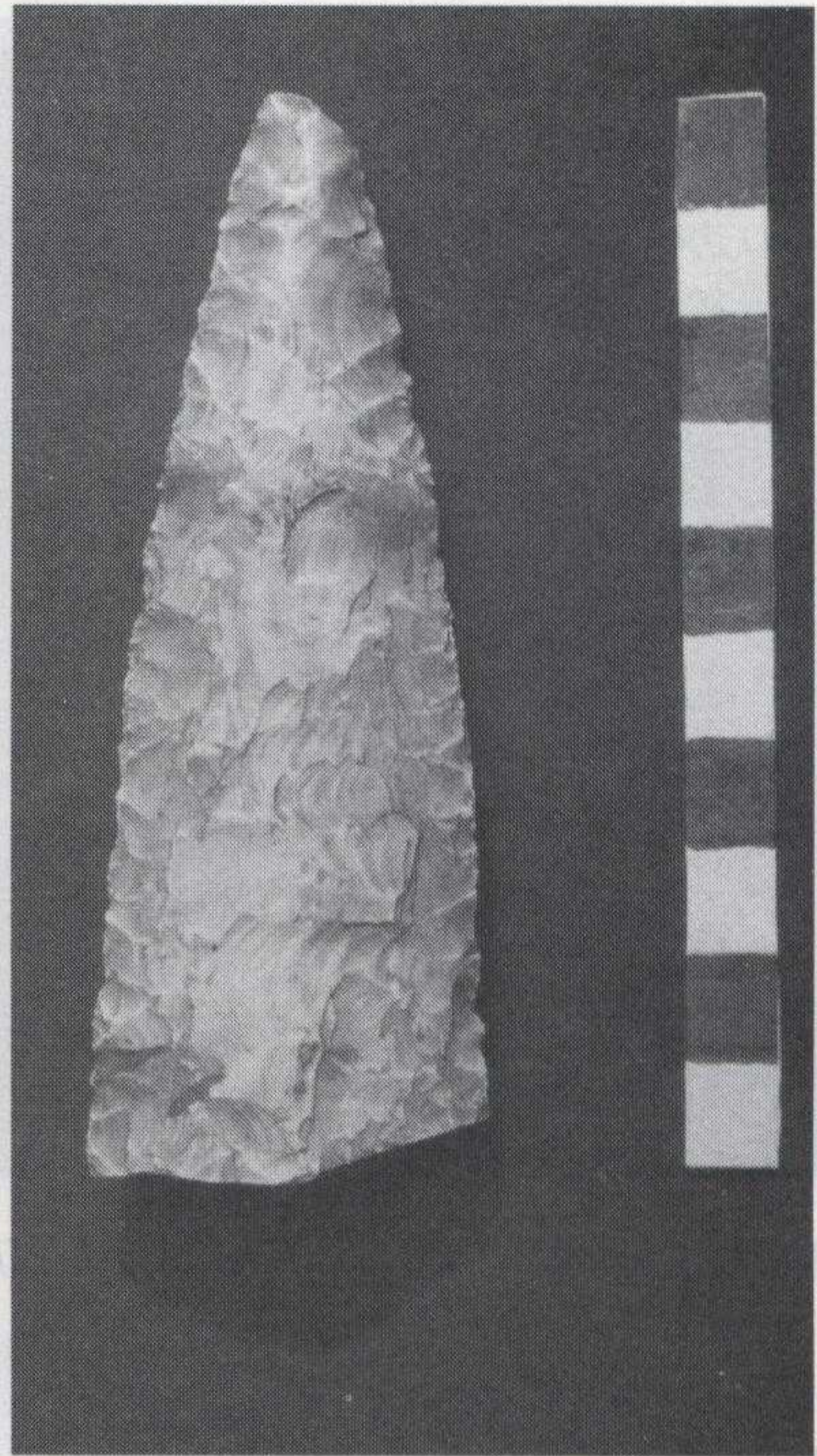
Vuurstenen lemmet voor museum

Het Historisch Museum Ede is een zeer bijzonder stuk rijker geworden, dankzij de heer G.W. Bos, erelid van de Vereniging Oud Ede. Deze vertelde dat zijn broer B.G. (Ben) Bos in de zomer van 1945 een fraaie vuurstenen spits met een lengte van ongeveer tien centimeter had gevonden. De vindplaats was een mulle zandweg langs de zoom van De Sijsselt, ter hoogte van de Twaalf Apostelen, een groep hoge vliegdennen die al jaren geleden is verdwenen. Het zeldzame artefact uit het stenen tijdperk vormde tientallen jaren een pronkstuk van zijn historische verzameling.

“Gedurende een jarenlang bestuurslidmaatschap heb ik de verzameling van Oud Ede zien uitgroeien van schamel naar bezienswaardig”, aldus oud-wethouder Bos. “Het is een zinnige en prettige bezigheid om een oudheidkundige verzameling op te bouwen en voor de toekomst veilig te stellen. Maar het verzamelde materiaal moet wel op duidelijke wijze voor de belangstellende tijdgenoot toegankelijk worden gemaakt. Vanuit deze visie heeft mijn broer, woonachtig in Lochem, zijn vondst aan ons museum geschonken.”

De heer Bos wendde zich met deze nieuwe aanwinst tot de heer E. Zuurdeeg, die indertijd op zijn verzoek de prehistorische afdeling van Oud Ede met veel deskundigheid van de grond heeft getild. Vitrines en een diorama heeft hij zelfs met een deel van zijn eigen collectie ingericht.

“Hij leek mij de aangewezen man om de aard van de vondst te bepalen”, vervolgt de heer Bos. “Wat jarenlang door anderen voor een speerpunt was aangezien, herkende de heer Zuurdeeg als het lemmet van een vuurstenen dolk waarvan de stenen handgreep is afgebroken en verdwenen. Het voorwerp werd vervaardigd in het laat-Neolithicum, rond 2300 tot 2000 voor Christus, en stamt uit Denemarken. In de

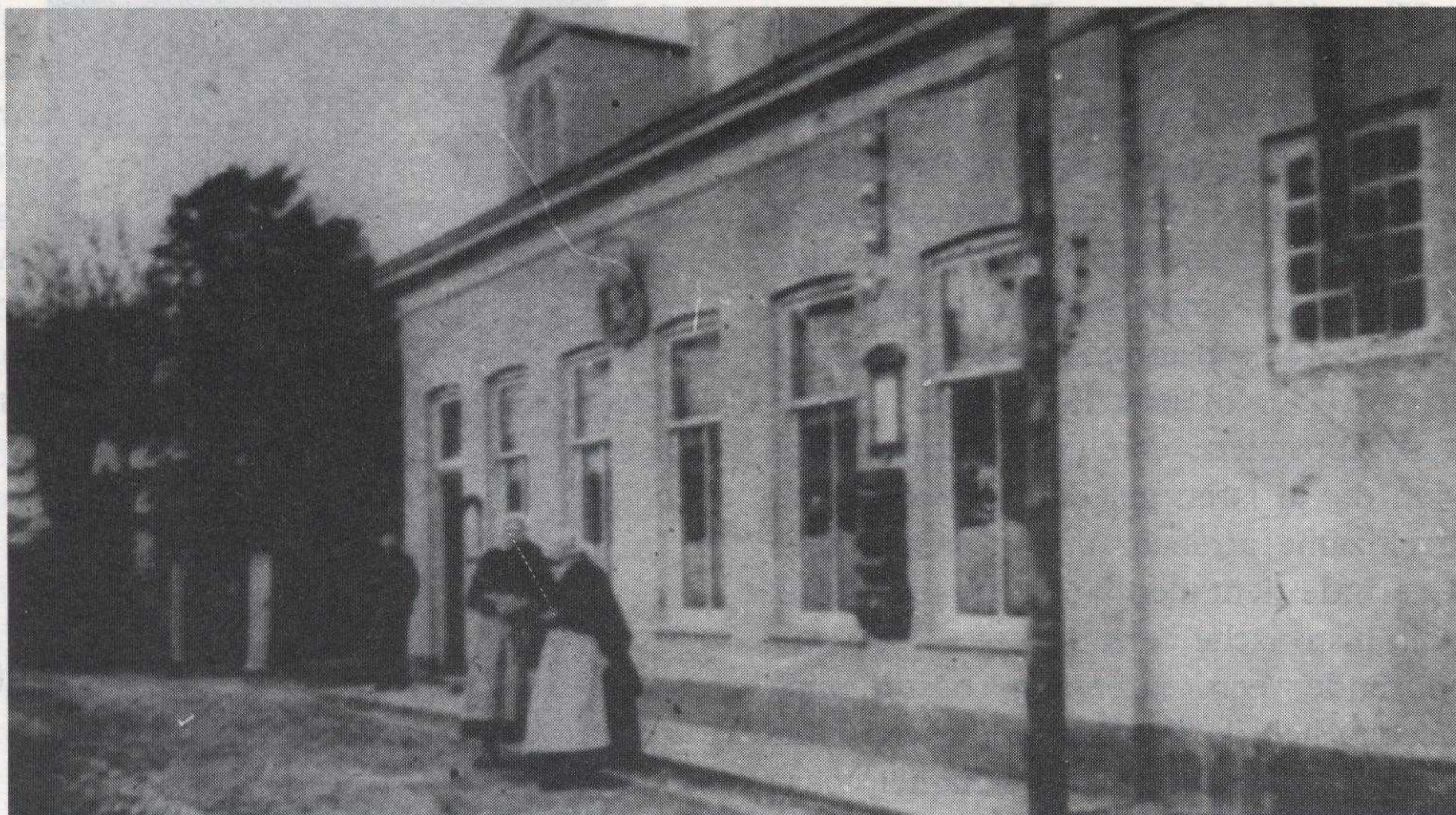

Het vuurstenen lemmet uit het laat-Neolithicum, thans aan het bezit van het Historisch Museum Ede toegevoegd (foto E. Zuurdeeg).

genoemde periode werden in onze gewesten al wapens en werktuigen ingevoerd uit landstreken waar men over voldoende hoogwaardige vuursteen van forse afmeting beschikte. Er moet toen reeds ruilhandel over grote afstanden hebben plaatsgevonden. De heer Zuurdeeg was van oordeel dat de vuursteensoort van het bewuste lemmet voorkomt in krijtlagen die in Denemarken aan de oppervlakte komen. Vooral gezien de vindplaats noemde hij het een uniek stuk waarvan hij aanstonds een foto maakte.”

Het bestuur van Oud Ede is, zo deelde het De Zandloper mee, de heren Bos bijzonder erkentelijk voor hun bijdrage en bemoeienis.

Ook villa Rozenhage moest verdwijnen...

Villa Rozenhage in 1904, destijds in gebruik als postkantoor. (Foto uit de collectie van J.G. Hartgers)

Op de hoek van de Edese markt, waar thans een lampenzaak met daarboven een restaurant gevestigd is, stond vroeger een zeer fraai herenhuis, omschreven als gebouw met een koetshuis-stalling-erf en... een pleziertuin. Dit was een park dat zich uitstreckte tot de voorkant van het toen nog bestaande hotel Hof van Gelderland (nu Hema). Het tegenwoordige winkelcentrum was de zogenaamde overtuin van het hotel. Het andere parkgedeelte bevond zich aan de overzijde van de Brouwerstraat, vanaf de spoorlijn tot aan de Telefoonweg. Het herenhuis werd in een akte ook wel buitenverblijf genoemd. Vermoedelijk werd het pand vroeger Bressehofstede genaamd. De totale oppervlakte van het pand Rozenhage (de latere naam) met tuin was 1.08.62 hectare. Het geheel werd in 1856 verkocht voor de somma van 11200 gulden, voor die tijd een respectabel bedrag. Daarvoor stond het op naam van Jan Kleinhoonte, rentenier te Ede, die het sinds 1811 in zijn

bezit had. In 1856 had de verkoop plaats aan Arnoldus de Vries Robbé, ingenieur 1e klasse te Ede. Hij bewoonde het pand ook. De familienaam werd in 1859 gewijzigd in Mignon. Villa Rozenhage ging in 1883 over in handen van Willem Mulder, logementhouder te Ede, die zeven jaar later het pand verhuurde. Toen kreeg het een totaal andere bestemming: het werd het eerste postkantoor in Ede met als directeur Izaak Goudriaan. In dat pand was Frederik Immink (1903-1906) de laatste postdirecteur. In 1907 werd de Edesche Bouw Maatschappij eigenaresse van het pand en in 1914 ging het bezit over in handen van Hendrik Noormans, de gemeentearchitect, die Rozenhage onmiddellijk doorverkocht aan zijn werkgever, de gemeente Ede dus. In 1915 werd van het pand een gedeelte gesloopt en naderhand herbouwd. In de periode tot 1931 was in het pand het tehuis voor onbehuisden gevestigd, en bovendien bevond er zich het kantoor van

het armbestuur. Tijdens de eerste wereldoorlog deed het gebouw tevens dienst als distributiekantoor. In 1931 had wederom een verbouwing plaats, het armbestuur bleef en het bureau voor arbeidsbemiddeling kwam erbij. In 1939 werd alle ruimte vrijgemaakt voor het arbeidsbureau en na 1960 volgde de laatste bestemming: er kwam toen de gemeentelijke geneeskundige dienst in.

Het jaar 1973 betekende het einde voor Rozenhage. Ook toen waren velen in Ede

zich niet bewust van de noodzaak tot behoud van waardevolle of in ieder geval karakteristieke gebouwen. Het pand ging tegen de vlakte, want men had toch immers – met volledige instemming van de gemeenteraad – ruimte nodig voor de bouw van het winkelcentrum dat de naam Hof van Gelderland zou krijgen?

Wederom betuig ik mijn dank aan de heer J.G. Hartgers, die mij basisgegevens verschaftte voor dit artikel.

G.A. Ossenkoppele

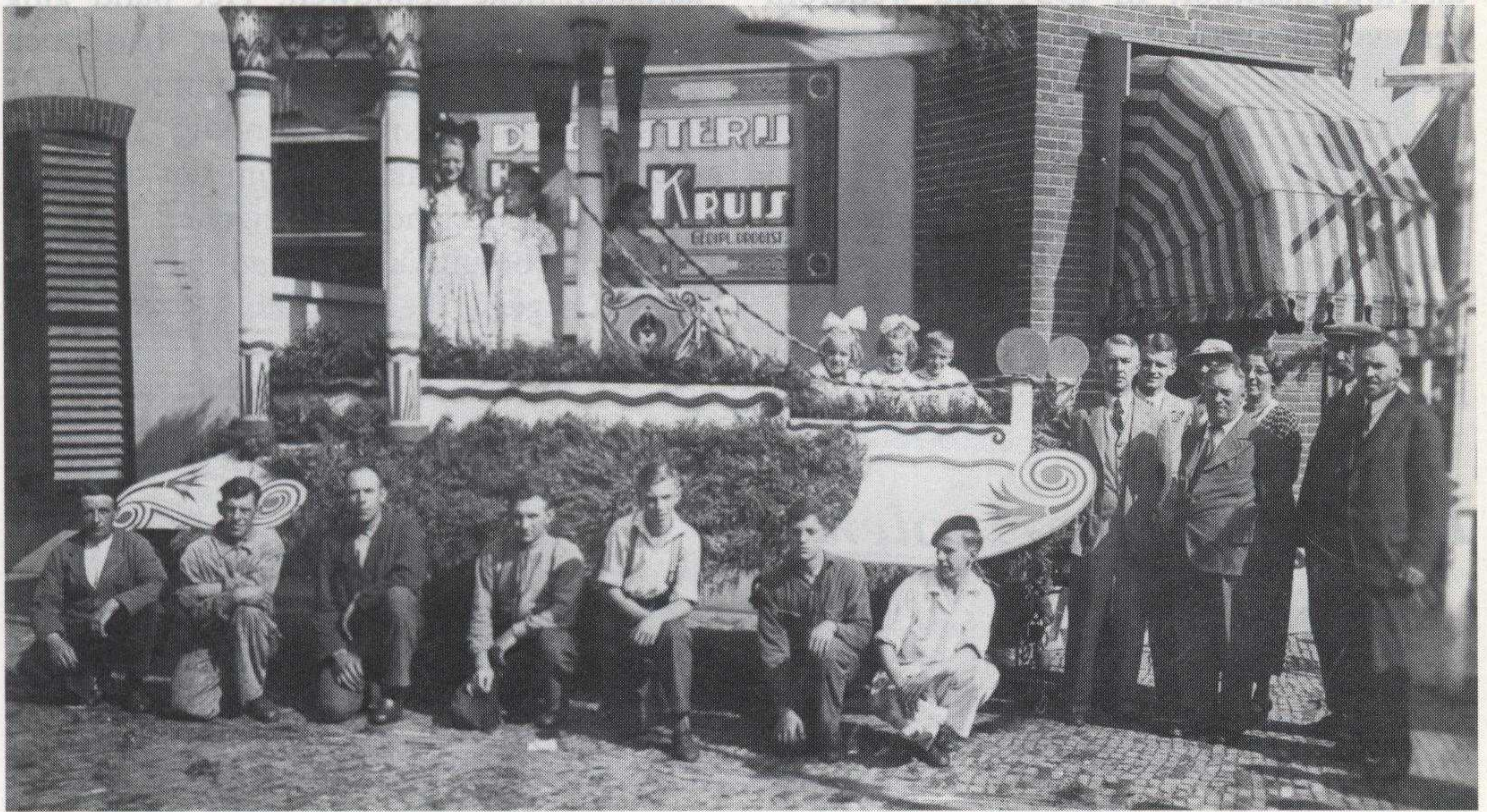
De Doesburgermolen

De laatste tijd laait de discussie over de ouderdom van de Doesburgermolen weer op. Eerder stelde De Zandloper het vermoedelijke bouwjaar 1507 ter discussie. Dit maakte nogal wat los onder kenners. Bert de Lange, vrijwillig molenaar op de Doesburgermolen, schakelde de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in. Er werd onder andere een houtmonster geno-

men van de standaard voor jaarringenonderzoek. Hieruit bleek dat de standaard te dateren valt op begin 17e eeuw. Dit is echter geen echt bewijs voor de ouderdom van de molen. Meerdere factoren spelen hierbij een rol. In het volgende nummer van De Zandloper komen we hier uitvoeriger op terug. J.T.
(Foto: Historisch Museum Ede)

Nog eens "die" Heideweek-foto

Villa Rezenhage in 1904

De foto van de praalwagen in het vorige nummer van De Zandloper (bij het artikel over zestig jaar Heideweek) gaf mevrouw M. Dijksterhuis-De Nooy te Amersfoort aanleiding tot een uitgebreid commentaar. Daarom plaatsen we de desbetreffende foto nog een keer.

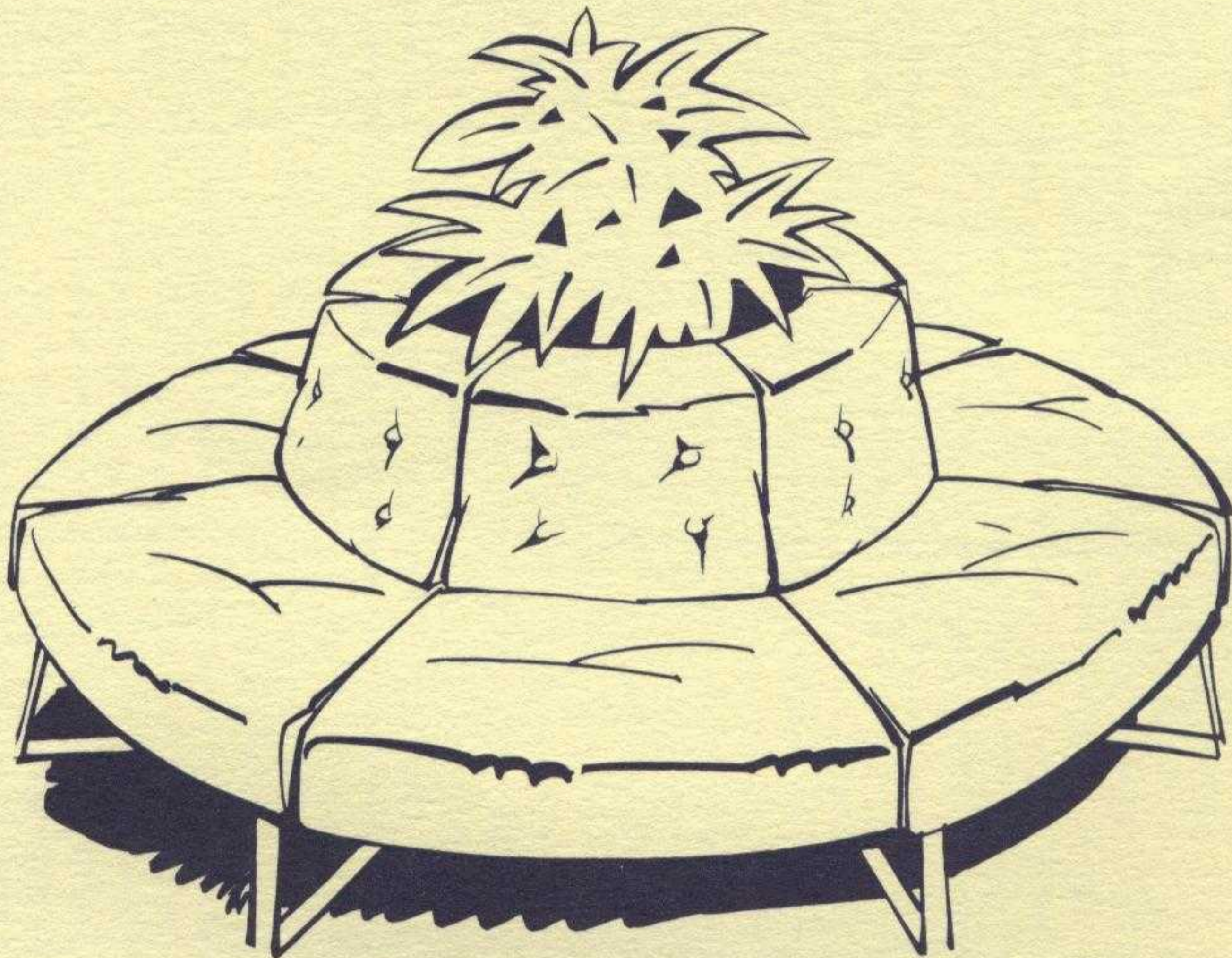
Mevrouw Dijksterhuis, geboren en getogen in Ede, herinnert zich dat de praalwagen vóór de officiële intocht kon worden bewonderd. Fotograaf Mens maakte er een foto van.

Op de "troon" was gezeten Go de Nooy (oudste zus van mevrouw Dijksterhuis) met aan haar voeten v.l.n.r. Tineke en Erie de Nooy en het neefje Piet de Nooy, het jongste broertje van David. Voor hofdames speelden Loes Dulfer (links) en Rie de Nooy, de latere mevrouw Dijksterhuis. Staande v.l.n.r. Zwerus de Nooy, Henk Dulfer, diens moeder mevrouw Yke Dulfer en mevrouw Costera de Nooy-Cozijnsen, de echtgenote van Zwerus. Vóór hen staat de bouwkundige Jan Brands. Geheel rechts staan de heer M. Modderkolk en de heer

Ko de Nooy, vader van onze briefschrijfster. De mannen vooraan knielend werkten deels bij het schildersbedrijf W. de Nooy en Zonen (waar de wagen ook geschilderd was), dat toen nog was gevestigd aan de Grotestraat. Tweede van links is Siem Weijman, derde Teus Bokschoten, vijfde Menno de Nooy (allen werkten bij Macostan, waar Menno later zijn vader als directeur opvolgde). Go de Nooy werd eigenares van drogisterij Het Gouden Kruis, op de foto duidelijk waar te nemen.

Hartelijk dank, mevrouw Dijksterhuis, voor uw reactie. Onze redactie kreeg ook nog een "terechtwijzing" met betrekking tot de foto over het kinderfeest (eveneens bij het verhaal over de Heideweek). Dit plaatje blijkt niet geschoten te zijn in 1938, maar op 28 augustus van het jaar daarop en wel enkele uren voordat de mobilisatie werd afgekondigd. Dit laatste had tot gevolg dat in 1939 de Heideweek niet doorging en de volgende oorlogsjaren geen Heideweek werd georganiseerd.

U zoekt een bank die all-round is.

Wij zorgen dat u goed zit
met al uw geldzaken.

Voor elke spaarvorm, verzekering, lening of hypotheek bent u bij de SNS bank aan het goede adres. Maar we bieden u nog veel meer. Bij ons treft u deskundige mensen die u snel helpen. Bovendien kunt u als Privérekeninghouder van de SNS bank gebruik maken van de geldautomaat, waarmee u dag en nacht contant geld kunt opnemen. Geïnteresseerd? Op onze kantoren vertellen wij u er graag meer over.

SNS bank

De Boek- en Kunsthandel
“Het Wapen van Ede”

Fa. Th. Menger

houdt zich aanbevolen voor de levering
van **ALLE**
Binnen- en Buitenlandse Boekwerken

Inlichtingen worden steeds gaarne verstrekt

HET WAPEN VAN EDE
boekhandel pel
HOFLEVERANCIER

GROTESTRAAT 91 - EDE

T
O
E
N
E
N
U

SINDS 1849

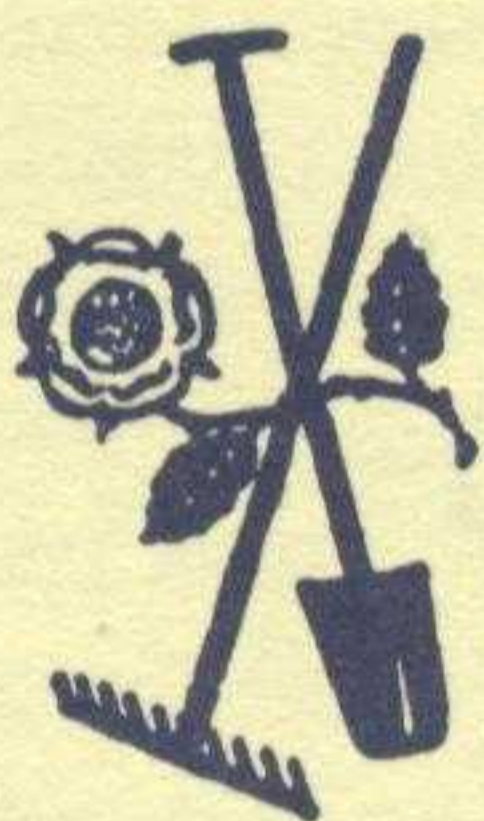
Familiedrukwerk, handelsdrukwerk,
periodieken, brochures en folders

met vakmanschap vervaardigd bij:

DRUKKERIJ FROUWS EDE BV

Stationsweg 38, 6711 PS Ede, tel. 08380 14955, fax 50574

sinds 1939

Kalverkampweg 3
6718 WJ Ede
Tel: 13835

A. J. Houtman

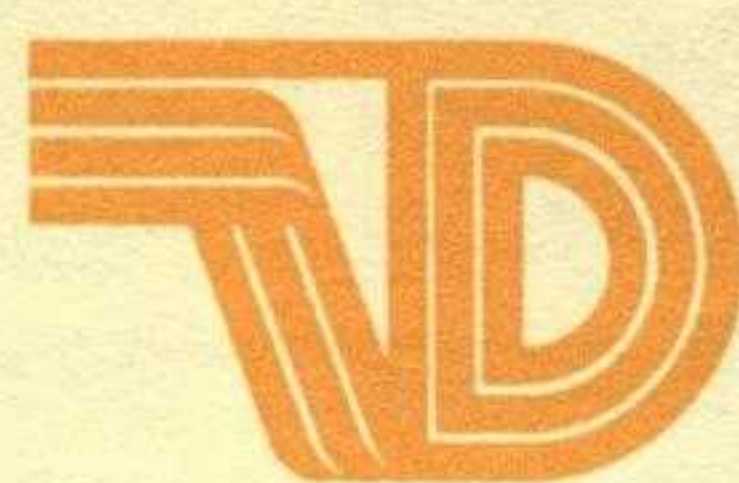
Tuinplanten
Tegels
Grond

Bielzen
Graszoden
Hout - enz.

OOK TUINAANLEG EN RENOVATIE

**Geen project
of kantoor
is ons te groot!
En geen winkel
te klein!**

Ook dit project,
Historisch Museum Ede
is verzorgd door:

VAN DIJK B.V.

INTERIEUR
VERZORGING

ZANDLAAN 16 - 6717 LP EDE
TELEFOON 08380 - 32359